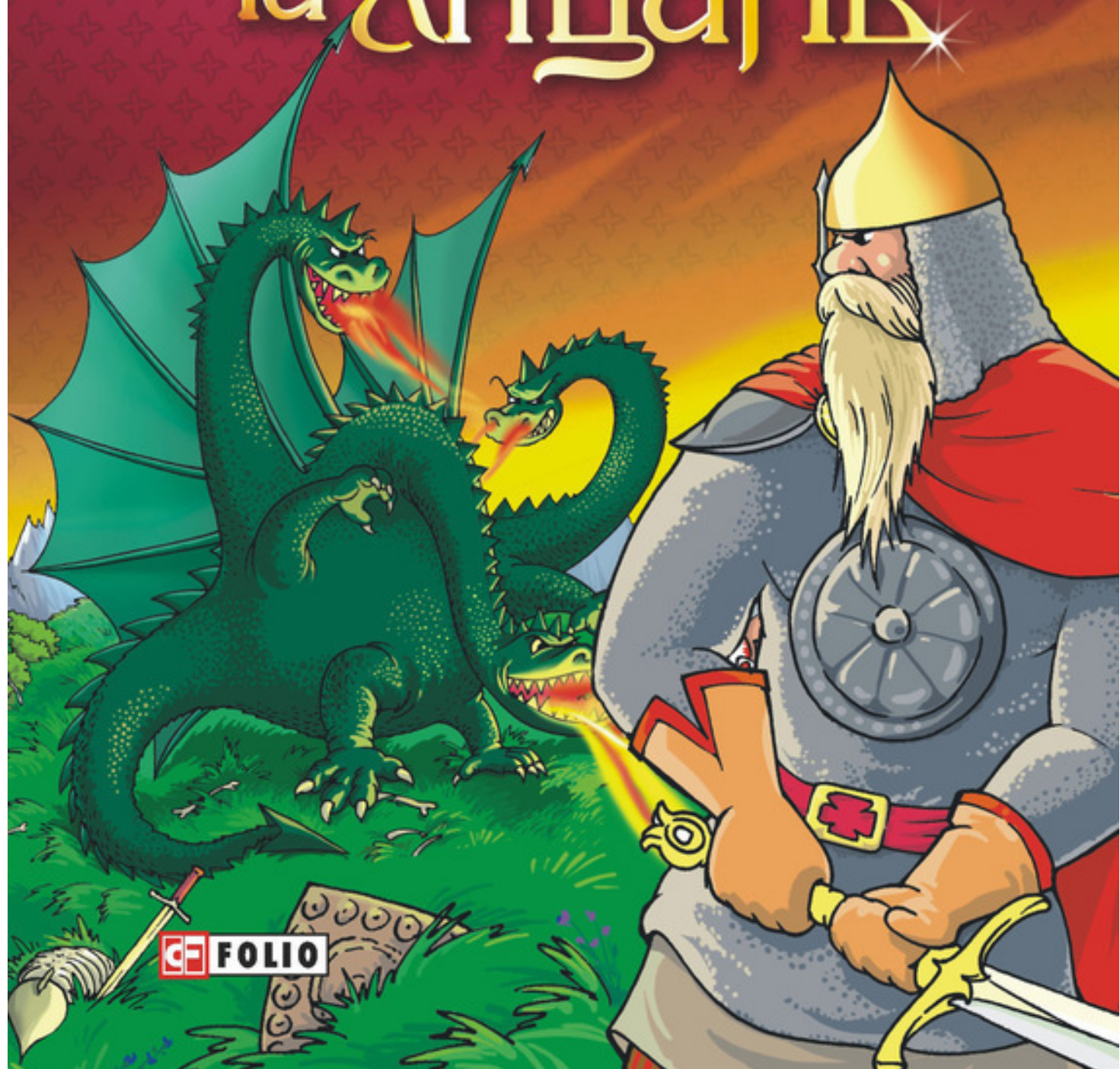


БІБЛІОТЕКА УКРАЇНСЬКИХ КАЗОК

ПРО СИЛЬНИХ ТА СМІЛИВИХ

КАЗКИ ПРО БОГАТИРІВ ТА ЛИЦАРІВ



Сборник
Казки про богатирів та лицарів

«Фолио»

2001

Сборник

Казки про богатирів та лицарів / Сборник — «Фолио», 2001

Книга, що пропонується широкому колу читачів, представляє зібрані вперше під однією обкладинкою українські народні та літературні казки про богатирів і лицарів з різних регіонів нашого краю.

© Сборник, 2001

© Фолио, 2001

Содержание

Король змій	5
Федір Устенко-Гармаш	5
Бова Королевич	5
Про Богатиря Буха Копитовича	11
Про Єруслана Лазаровича	16
Трьом-син Борис	26
Нещасний Данило	30
Золотоволосий хлопець	34
Тридцять перший	36
Про трьох братів і трьох сестер, яких віддали за трьох шашів	40
Про Іванка-Попрянка	42
Про хлопця, який звільнив свою матір з полону Поганина	44
На Чорну Полонину	54
Королевич Мирко	59
Конец ознакомительного фрагмента.	64

Казки про богатирів та лицарів

Король змії *Літературні казки*

Федір Устенко-Гармаш

Бова Королевич

В далекому царстві, в далекому государстві, за тридев'ять земель, в тридесятому господарстві жив собі цар Єлизар. Царство було в нього велике-превелике – від моря до моря, від землі турецької до землі німецької, і всього в його царстві було вдосталь: чи звіра, чи риби, чи птиці, чи вина та меду дорогого, всього царю вволю вистачало. Не було в нього тільки жінки-господині, втішної та любої дружини.

Отож і задумав цар Єлизар женитися.

Довго він до всіх дівчат придивлявся, довго приглядався, та не найшов такої, щоб була йому краще всього на світі. Тоді цар Єлизар скликав до себе своїх вірних князів та й каже:

– Маю я царство найкраще, найбільше – всього в ньому є доволі, чого тільки душа забажає, та не маю я цариці, вірної та любої жони. Довго я приглядався, довго придивлявся до всіх царівен, до всіх государівен, та не знайшов собі такої, щоб була краща світа сонця. Ви, мої вірні князі, сідлайте коні воронії, та беріть ратища золотії, та йдіте по всіх царствах і господарствах, в землі турецькі і німецькі, пошукайте там мені жону, а собі царицю, яка найкраща є на всьому світі.

Князі вклонились йому у ноги, осідлали коні воронії, взяли ратища золотії і поїхали.

Не довго, не коротко, не близько, не далеко – пройшов, може, рік або два – повертались князі до царя та й кажуть:

– Об'їздили ми усі царства, усі господарства, та, oprіч дочки заморського царя Кирбита Марисі Кирбитівни, кращої не знайшли: як вона встане, то й травиця піднімається, як піде, то й всі пташки летять за нею, за нею і сонце ходить, до неї і вітер лашчиться, і люди нею не налюбуються.

Як почув цар Єлизар такі речі від своїх вірних князів, то так зрадив, що не знав, де їх і садовить, як їх і вгощать і якими подарунками дарувать. Днів зо три вони бенкетували, а потім цар покликав свого вірного джуру Сидона і звелів йому сідлати коня дорогого, надівати зброю золоту і їхати з ним до заморського царя Кирбита сватати дочку його Марисю Кирбитівну.

Довідався цар Кирбит, що до його їде славний і багатий цар Єлизар сватати його дочку Марисю, і звелів зараз на всіх кінцях розставити своїх кращих лицарів з хлібом, з сіллю – та щоб попереду їх музики грали, а маленькі дітки щоб квітками дороги скрізь по царству встеляли, а дочці звелів надіть вбрання, яке найкраще, яке найбагатше, та вином дорогим з чарки золотої жениха свого пригощати.

Лепсько було царю Кирбиту з заможним царем Єлизаром поріднитись, та не лепсько було царівні Марисі за нелюбого заміж іти. Вона давно вже полюбила славного королевича Петруся Княжевича, але проти батьківської волі нічого не вдієш.

Ото й одгуляли весілля. Цар Єлизар з молодою жінкою поїхав у своє царство. Як він уже не цілував, не милував свою молоду жінку, та невесела вона була: не йшов їй з думки милий королевич Петрусь Княжевич.

Минув рік, цариця привела сина, котрого прозвали Бовою, бо він тільки що родився, а вже почав битись: то ту няньку за косу ухопить і жмуття волосся вирве, то другій носа одкусить; знахарі, бачивши це, сказали, що він буде найсильніший, найхоробріший лицар на всьому світові.

Цар Єлизар, діждавшись сина, ще більше зрадів і зробив пир на весь мир – цілий рік гості пирували за здоров'я маленького Бови Королевича.

Всі раді були, все царство пирувало, та тільки одна цариця Марися невесела ходила: немилий їй був і цар Єлизар, і його син Бова Королевич; вона все споминала свого Петруся Княжевича.

Так минуло років зо п'ять або й зо шість; встала раз Марися раненько, відчинила віконце, простягнула білу ручку, і дошова водиця накапала їй в ручку; вона вмилася тією водицею заплакані очі, потім глянула навкруги, а з-під неба синього злетів до неї голубок від Петруся Княжевича, і писулечка від нього на шиї червоною стяжечкою прив'язана. Марися посадила голубка на віконце, нагодувала його і прочитала ту писулечку: Петрусь пише, щоб вона свого чоловіка одіслала на далеке полювання, в непрохідні ліси; нехай піймає там птицю-синицю з золотими крилами та зі срібним хвостом, а він тим часом прийде зі своїм військом воювати його царство і опанується в ньому, та й царюватимуть тоді вони вдвох. На другий день і каже Марися царю Єлизару:

– Не була б я, може, така засмучена, така невесела, якби ти поїхав на полювання в далекі непрохідні ліси та спіймав би мені там птицю-синицю з золотими крилами і срібним хвостом.

Ото цар Єлизар звелів псарів збирати, коні сідлати, тенета ладнати і поїхав на полювання.

Через якийсь там час, через малий чи через великий, через день чи через тиждень прийшов Петрусь Княжевич зі своїм військом, побив військо Єлизарове і опанувався на його царстві зі своєю любов'ю Марисею Кирбитівною, а на царя Єлизара послав своїх гінців у ліси дрімучі, щоб його там вбили і серце його на ратищі в його царство принесли.

А маленький Бова Королевич все підростав, та підростав, та в силу вбирився. Бачить Петрусь Княжевич, що підростає Бова Королевич та все більше в силу вбирається, і страшно йому стало, щоб часом не віддячив він йому за батька. От Петрусь Княжевич і каже своїй жінці Марисі:

– Як ти мене любиш щиро та вірно, то не пожалієш задля мене і сина свого рідного, бо як підросе Бова, то віддячить тобі і мені за батька і за царство батьківське.

Налякалась Марися, що й справді Бова зведе зо світу її любого Петруся, та й каже:

– Жалько мені його вбивати, бо все ж таки це моя рідна дитина, а краще замуруємо його в такий мур, щоб він до смерті сидів і не вилазив, а в сторожі до його приставимо його джуру Сидона, хай йому щодня носить туди шматок хліба і кухлик води.

Ото й замурували Бову Королевича. Ніхто не любив його так щиро і вірно, як джура Сидон. Жалько було Сидону, що так марно пропадає маленький лицар, і захотілось йому від смерті видющої спасти Бову Королевича.

Раз приніс Сидон Бові хліб і воду та й каже:

– Милий мій Бово Королевичу, хочу тебе від видющої смерті збавить. Є у мене знаний дід-ворожит, дав він мені оцю пляшечку з водою: як умиєшся, то відразу зробишся пташкою бистрокрилою і, куди вітер полине, туди і ти полетиш, а де сісти схочеш, то з-під правого крильця вирвеш найдовше перо і знов у чоловіка перекинешся.

Зрадів Бова Королевич, щиро обняв і поцілував він свого джуру Сидона, а сам вмився водицею із шклянки і пташкою бистрокрилою полинув у далекі країни. Сидон назбирав десь костей чоловічих, накидав їх у мур і сказав цариці Марисі, що Бову гад поїв, одні тільки кості zostались. Цар Петрусь Княжевич, почувши цю звістку, зовсім заспокоївся.

Скоро казка кажеться, та не скоро діло робиться. Минув рік чи два, чи день, чи тиждень, за морем далеким, біля славної рай-землі, де й сонце не сходить й не заходить, і місяць сонцю

не шкодить, а світить, от якби і в нас так, кажу, біля того царства Зарайського пристали купці на байдаках і товар свій на продаж розіслали, а з ними за прикажчика хлопець молодий та красний такий, що й пером не написать, тільки в казці сказати. Прийшов цар Зализач, що правив тим царством Зарайським, з дочкою Настусею до тих купців товар купувати. Настуся побачила молодого прикажчика і на виду почервоніла, а очима то тільки блудить на вроду прикажчика, далі й каже своєму батькові царю Зализачу:

– Яке, – каже, – славне хлоп'я у цих купців: наше все царство об'їдеш, а такого не знайдеш. Візьмемо його до нашого двору в найми.

Цар підійшов до хлопчика та й питає:

– Як тебе звать і звідки ти родом, що я скільки на світі живу, а такої краси не бачив, яку тобі Бог наділив?

– Зовуть мене, – каже хлопчина, – Бовою, а родом я здалека: сім років туди їхать, та й то не доїдеш, хіба пташка на хвості занесе.

А це й був славний царевич Бова Королевич: він довго літав пташкою бистрокрилою, аж поки не зустрів безкрає море, тоді знов обернувся хлопцем і найнявся до купців крамом торгувати.

Отож цар Зализач нагородив купців подарунками дорогими, а собі взяв у найми Бову Королевича і приставив його джурою до дочки своєї Настусі. Полюбив Бова Королевич свою панночку Настусю, і вона його полюбила; не було в неї такого вірного і широго джури, не було й такого красивого жениха.

Якось цар Зализач скликав до себе своїх князів та принців і зробив пир. Всі гості пирували, мед-вино з кубків золотих опорожняли, сама царівна Настуся частувала їх вином дорогим, а Бова Королевич біля столу прислуговував – аж заїхав у двір гонець та й каже, що кругом міста обступив турецький цар Белербек зі своїм військом та й трібує, щоб цар Зализач зараз видав йому дочку свою Настусю в гарем за старшу жінку. (А у тих турок жінок достобіса, і живуть вони між жінками, як ото бугай в череді.) Тільки що відповів гонець ці вісті, аж у город в'їхав сам цар Белербек на коні вороному, такому, що з носа пара йде на верству і людей з ніг збиває, а під копитом земля в коліно вилітає. Голова в Белербека, що і обіруч не обіймеш, плечі в дві сажені, з очей іскри сиплються, а з зубів тирса летить.

В'їхав він у город, махнув мечем-кладенцем і кричить:

– А хто хоче моєї сили спробувати, за царівну Настусю свою голову покласти?!

Затрубив цар Зализач у труби, кликнув він дванадцять лицарів своїх, та всі вони проти Белербека здавались, як миші проти кота. Побачила тоді Настуся свою лиху годину, побачила, що через неї дванадцять молодих лицарів загинуть, та й почала просити батька, щоб краще він віддав її Белербеку, ніж стільки душ з світу зводить. Та цар Зализач знов затрубив у трубу, і всі дванадцять лицарів повиймали свої мечі і пішли на Белербека. Що Белербек махне своїм мечем-кладенцем, то так голова з плечей лицарських і покотиться. Всі дванадцять лицарів лягли під його мечем-кладенцем. Що робить царю Зализачу – треба віддавати йому свою дочку в гарем бусурманський.

Побачив таку біду Бова Королевич, закипіла в нього сила богатирська, гукнув він, щоб йому дали коня найкращого, ратище золоте та стрілу калену. Всі дивляться на хлопця молодого і не вірять в його силу. Бова сів на коня, розігнав його, напнув стрілу калену і пустив її в Белербека, похитнувся Белербек і впав з сідла, тоді Бова вдруге вдарив його ратищем – Белербек і з ніг упав та й почав просити Бову дати йому ще трохи пожити на світі. Бова змилувався над Белербеком і відпустив його в своє царство, а сам повернув коня і поїхав у двір до царя Зализача, де зустріла його царівна Настуся, обливаючись слізьми і від радості припадаючи устами до його лицарського чола. І зробив тоді цар Зализач пир на весь мир, по всьому царству бочками вино спорожняли та Бову Королевича прославляли.

Бачить турецький цар Белербек, що Бова Королевич не дасть йому Настусі і що Бову силою взяти не можна, от він пустився на хитрощі. Був у царя Зализача такий невірний конюх, котрий за гроші почав висліджувати Бову, щоб убить його. Якось раз приснився Бові Королевичу сон: наче знялась страшенна буря, поламала скрізь дуби і в хатах покрівлі порозносила, а море так сполошилося, наче всю землю затопить хотіло. В цей час біля моря по бережку гуляла царівна Настуся – де не взялася страшенна хвиля, накопилася на неї і потягнула її в море. Бова проснувся дуже сполоханий, він розказав цей сон підкупленому конюхові, а конюх і каже:

– Біжи ти скоріше в далеку сторону, спіймай там царя-рибу, убий і привези з нього жиру та дай напитися царівні, то тоді тільки житиме вона, бо сон твій віщує їй смерть.

Жалько було Бові своєї коханої Настусі, от він осідлав коня вороного і поїхав в землі чужесторонні, до синього моря – шукати царя-рибу. Не знав Бова Королевич, що конюх послав його на погибель, бо цар-риба був страшний чарівник, котрий заправляв усім морем, миром водяним, – рот у нього був як десять кораблів, а зуби, як щогли; що дмухне цар-риба, то все море застогне і маленька рибка вгору на верству підскакує.

Засвистів, запінив воду цар-риба, побачивши Бову Королевича, і піднялася на морі страшенна буря. Заревло море, виплило невидане рибне військо, та він не злякався тих китів-риб, що як гори ті плавають у хвилях; підійшло до Бови те військо, та він вийняв меч-кладенець і почав рубать тих китів-риб. Море зразу почервоніло. А Бова з одного кита стриба на другого й добрався до самого царя-риби та й встромив йому ратище в спину. Застогнав тоді цар-риба та й просить:

– Не убивай мене, славний царевич Бова Королевич, я тобі дам свого жиру і дам ще тобі в придачу три шкляночки, є у них водиця не проста, а чудодійна: з одної умиєшся – старим дідом зробишся, друга вода молодість верне, а від третьої заснеш на багато днів.

Бова взяв ті шклянки з водою, підїхав на царі-рибі до берега, сів на свого коня вороного і поїхав додому.

Їде славний лицар Бова Королевич день, другий, десятий, дванадцятий, а може, і всіх тридцять – підїжджає до царства великого Бусурманського, а в тому царстві царює турчин Белербек, заклятий ворог Бови Королевича.

Спізнав Бова від людей подорожніх, калік немощних, що Белербек без нього завоював царство царя Зализача, взяв до себе царівну Настусю і через два дні збирається з нею шлюб брати.

Почув Бова Королевич такі несподівані вісті, і заболіло в нього серце лицарське, хочеться Бові побачитися з коханою Настусею, хочеться спитати її, чи по волі вона заміж іде за турчина Белербека.

Ото бачить Бова Королевич, що іде якийсь старий дід з кобзою, він спинив його та й каже:

– Віддай мені, діду, свою одержу і свою кобзу, а я тобі віддам своє вбрання, ще й калитку з червінцями в додачу.

Дід зразу й згодився, бо чому й не бариш, – то, мовляв, кобза та полатана свитина, а то ж таки червінців калитка і одержа лицарська. Умився Бова з одної шкляночки, що дав йому цар-риба, і зробився старим дідом, вбрався в стару полатану одержу, почепив кобзу і пішов у двір до царя Белербека. Розпитався Бова Королевич, в якій кімнаті сидить Настуся, сів під її віконцем і почав лагодить свою кобзу. Обступили Бову і старі, і молоді люди; дівчата, й молодиці, і малі діти посідали коло нього та слухають, як старий бородою похитує та старими, поморщеними пальцями струни перебирає і жалібно підспівує:

Ой, було то славне царство Зарайське
Та за сто миль і чотири.
Та прийшла ж туди сила бусурманська
Те царство побила,

В полон полонила.
А Настусю-царівну бусурмани в гарем посадили.
Гей, гуляв, гуляв славний лицар Бова Королевич
Та на далекому морі,
На синім просторі,
В десятий рік він додому повертає,
До царства бусурманського прибуває
І свою милу Настусю в полоні стрічає,
А Настуся Бову Королевича,
Славного царевича,
Не пізнає,
Бо на лицарю славному опанчина рогозоя,
Поясина хмелевая,
А на ногах сап'янці,
Що видко п'яти й пальці.
А ще на Бові бідному шапка-бирка,
Зверху дірка,
Хутро голе,
Околиця – чисте поле,
Вона травою пошита,
Дрібним дощем прикрита...

Почула царівна думку старого кобзаря і зараз спізнала в ньому свого милого Бову Королевича. Не знала вона, як і радуватись, де й посадить старого діда; звеліла своїм джурам закликать його в горницю, посадила біля себе на дзиглику та й почала пригортать до себе його поморщений вид. Тоді Бова і каже Настусі:

– Візьми оцю шкляночку, тут водиця усипуща, налий цієї водиці у страву Белербеку, хай він засне на якийсь час, а ми осідлаємо коней дорогих і поїдемо в своє царство.

Одяглась Настуся якнайкраще і пішла до столу, де з гостями сидів Белербек; вона пригорнулася до нього і всипала в його страву водицю усипущу. Белербек зрадив, що Настуся така привітна зробилася, і ще більше почав вино пити, аж поки не заснув за столом. Тоді Настуся вийшла на подвір'я, звеліла джурам осідлати найкращих коней і поїхала з двору. На дорозі стрів її Бова Королевич, умився з третьої шкляночки, в котрій була вода молодюща, і зробився знов таким лицарем, як і перше був; посідали вони на коней і поїхали в царство Зарайське.

Не довго, ні коротко, не близько, ні далеко – їхали вони та й їхали, поки сонце світило, поки хмари ходили, та й заїхали у великий ліс, а в тому лісі та стояла хатка не маленька, не велика, збоку підперта, стріха обдерта, вікна шматтями полатані, двері соломою прив'язані. От вони постукали в двері, вийшов старий дід, вони й почали його просити пустити на ніч. Дід побачив лицаря з жінкою в царських одежах, низенько вклонився їм і пустив у хату, потім посадив за стіл, вніс ночви меду дикого і почав гостей вгощать. Повечерявши, чим Бог послав, Настуся лягла на долівці і заснула, а Бова Королевич став біля дверей на варті.

Чує Бова Королевич опівночі – щось далеко десь копитами землю б'є. Він здогадався, що це Белербек за ним гінців послав. Сів Бова на свого коня вороного, взяв у руки свій меч-кладенець і виїхав у поле; а все поле возами вкрито, попереду ж возів на конях їдуть сто лицарів Белербекових. Побачили лицарі Бову Королевича та й кажуть:

– Посилає Белербек тобі всі ці вози, наповнені золотом, та сріблом, та шовками дорогими, та каменем самоцвітним, щоб ти взяв цей викуп за царівну Настусю, а як не віддаси за гроші, то силою візьмемо.

– Не купите ви в мене нізащо моєї Настусі і силою не візьмете, – відказав їм Бова Королевич.

Розігнав свого коня вороного, махнув мечем-кладенцем, так лицарські голови й почали встелять чисте поле.

Всіх лицарів Белербекових перебив Бова, залишив тільки одного та й каже йому:

– Вертайся до свого царя Белербека, відвези йому назад його добро та скажи, щоб він не чіпав мене, бо я й царство його все чисто перебію.

Вернувся той лицар до Белербека і розказав йому все, як було. Збентежився Белербек, зібрав до себе своїх візирів і почав раду радить, що робить з Бовою Королевичем. А візирі йому й кажуть:

– Не такий лицар Бова, щоб ми його подужали; пошлім на нього нашого силача Полкана-богатиря, котрий в підземеллі сидить, на ланцюгу прив'язаний, – його ніхто не повинен подужать.

Позвав тоді цар Белербек Полкана-богатиря та й каже:

– Привезеш мені Бову Королевича, дам тобі волю, а не привезеш – спіймаю тебе і на смерть замучу.

Зрадів Полкан-богатир, що побачив світ Божий, а богатир він був не простий, не такий чоловік, як-от ми з вами, люди хрещені. Полкан-богатир був наполовину кінь, а наполовину чоловік: голова і руки чоловічі, а ноги кінські з копитами, та ще й хвіст, як у коня. Сказано: нечиста сила та й годі. Отож як спустили з ланцюга Полкана-богатиря, як побіжить він, як затупотить – аж земля застогнала, курява аж під небо піднялась.

Чує Бова Королевич, що на нього не біжить, а летить щось страшне, якесь опудало. Поклав він знов свою Настусю у лісника в хаті спати, а сам сів на коня, взяв свій меч-кладенець і вискочив на Полкана-богатиря. Зав'язалась у них битва страшна, невиданна: земля стогнала, звір'я від них повтікало, пташки за море порозліталися, ліс до землі нагинався. Рве Полкан-богатир, на Бову Королевича наступаючи, дуби з корінням рве та влуча в нього, а Бова махне мечем-кладенцем, так за милою і одскочить від нього Полкан-богатир. Три дні і три ночі бились вони, а потім Бова Королевич влучив Полкана ратищем в саме черево. Заревів Полкан і впав на землю. Бова хотів йому голову стягти, та Полкан йому й каже:

– Не вбивай мене, славний лицарю Бово Королевичу, я тобі буду за меншого брата, а двох нас ніхто в світі не подужає.

Бова Королевич побратався з Полканом-богатирем, привів його до своєї Настусі, а потім вони посідали на коней, нагородили подарунками лісника й поїхали в царство Зарайське.

Скоро казка кажеться, та не скоро діло робиться, їхали вони та й їхали та зупинилися біля царства забутого, покидаючого: споконвіку воно чортополохом поросло, що було путне, то й те погнило, а двірець в тому царстві без покрівлі, без верха – стоїть, як у полі віха, а горниці з Богом не споряються. Царював у тому царстві Радько Гузир, дуже втішний на обзир, бо сорочка в нього з коміра зроблена, а штани – з плахти.

Побачив Бова Королевич таке втішне царство – дивується і царя Гузиря питає, невже-таки й шеляга при душі не має.

– Нема, – каже Гузир, – що було, то все залятий ворог мій турчин Белербек забрав і дочку з жінкою в гаремі держить. Та й ви скоріш тікайте, бо він і вас у полон візьме. Я чую, що земля гуде. Це, певно, військо Белербека йде за вами.

Шкрябнув своїм копитом Полкан-богатир, приклав вухо до землі.

– Еге, – каже, – Белербек з військом на нас наступає.

Сів на коня славний царевич Бова Королевич та й каже своєму побратимові Полкану-богатирю.

– Ну, побратиме, ось коли мені потрібна твоя сила богатирська.

І вдвох виступили вони проти війська Белербекового.

Засурмили сурми, забили в тулумбаси, і пішла колотнеча... Полкан раз махне – п'ятдесят душ покладе; Бова раз махне – сто душ покладе. Бачить Белербек, що нічого з Бовою не зробить його військо, попустив коню своєму вуздечку і кинувся на Бову, ударив його на відліг та влучив у шапку мідяну – шапка з Бови злетіла. Тоді загорілось у Бови серце лицарське, змахнув він мечем-кладенцем і врізав по череву Белербека. Як муха, вилетів Белербек із сідла, і упав на землю, й почав просити Бову не вбивати його. Та на цей раз Бова Королевич не змилювався: одрубав голову Белербекові, потім спалив його на вогні. І попіл розвіяв. Бова Королевич одібрав від Белербека жінку і дочку царя Радька Гузиря, нагородив його грішми і поїхав з Полканом-богатирем і з своєю Настусею в царство Зарайське, до царя Зализача.

Не знав цар Зализач, як і радуватись, побачивши свою доню Настусю і славного царевича Бову Королевича. Зараз же повінчав їх і віддав Бові Королевичу своє царство, бо сам уже старий був і не здужав ним правити, а Полкан-богатир зостався до смерті коло Бови. Він ходив на полювання на левів, та тигрів, та ведмедів або чим іншим забавлявся. Я там був, мед-вино пив, по вусах текло, а в рот не попало.

Про Богатиря Буха Копитовича

Був собі купець і в купця дочка. За кучера був у нього чоловік, а ім'я йому Копито. І любилася та дівчина із тим Копитом – з кучером. Любила вона його довго-недовго, згодом народила сина і сховала його, щоб мати або батько не дізнались, а сама лежить хвора. Вночі, як старі поснули, застріг Копито коні в коляску, взяли дитину і поїхали вони в степ. Верст за сімдесят відїхали. Тоді вона взяла того хлопчика, кинула в траву, а він так і бухнув. От вона й сказала:

– Будь ти по імені Бух, а по батькові Копитович.

А дитина, як тільки народилася, то вже й говорила. І нема на ній шкіри, а все тіло, наче копито. Попрощались, поцілувались, дала мати дитині харчів і сказала:

– Сиди тут, а я тобі буду харчі доставляти.

Сіли з Копитом і поїхали. Коні добрі, як гайнули назад – скоро й дома були, вона лягла собі, і не знав купець і його жінка, що вона дитинку народила і їздила з кучером у степ.

Минув місяць, чи два, чи три, повіз Копито своєму синові харчів. Побачились, поцілувались, харчі лишив і поїхав знов назад. І росте той Бух Копитович не годинами, а хвилинами, і в ширину, і в вишину. Місяців через три знову наголовила мати синові харчів і одежі, і поїхали вже обоє на цей раз. Приїхали, а вона й питає сина:

– Чи не треба тобі привезти шаблю або піку?

Він і каже:

– Не треба, мамо, у мене і за шаблю, і за піку кулаки будуть, тепер через півроку ви мені знову харчів привезіть, а там уже й не треба.

І пробув він на тому місці, де його покинули, шість років. Два аршини з половиною у плечах і два з половиною висоти у того Буха Копитовича, і сили у нього тридцять три пуди з восьминою; три пуди кулака одного. От покинув він те місце – куди дивиться, туди і йде: там доріг нема. Пройшов день, два, як покинув те місце, на третій день їдуть-біжать два богатири йому назустріч кінми. Прибігли та й не привітались, а мерщій питають:

– Що ти таке?

– Я Бух Копитович. А ви хто такі?

– Ми богатири.

– Не може бути, щоб ви були богатири.

– Ні, богатири.

– Які ж ви богатири? Богатири такі нелюдими та непривітні не бувають. Ви негідники!

Скипіли вони і вже готові його посікти, порубати.

– Ми тебе, – кажуть, – з лиця землі зітремо.

– Ні, я вам кажу, ви негідники! І мене з лиця землі зітерти не годні! А хочете сили Буха Копитовича спробувати, так зберіть вісім чоловік, сім чоловік будуть воюватися – оце мені сьомий рік пішов, – а восьмий буде за свідка, буде дивитися, як ми будемо воювати.

– Ти втечеш!

– Ні, я вас не боюсь, я на цьому місці буду. Ви приїздить з тими богатирами, так ми й повоюємо.

Розбіглись вони на своїх конях добрих і зізвали богатирів; вони знають, де ті проживають. От зібралось вісім чоловік та й кажуть:

– Ми його могли б і удвох посікти, а він каже, щоб сім чоловік було. Що нам тут і робити сімом чоловікам?

– Чи ви усі богатири? – питає.

– Усі, – кажуть вони.

– Які ж ви богатири? Я думав, що богатири народ чемний, а ви негідники!

Вони так і скипіли.

– А ти ось як, усіх нас звеш негідниками! Будем воювати.

– Ну, а як же ви будете мене воювати? Чи шаблями та піками будете мене колоти, чи як? У мене ніякої зброї нема; у мене тільки кулаки. Мене ваші і шаблі й піки не візьмуть, позагинаються. А чи не хочете і ви на кулаки?

– Ми – як ти кажеш. Як на кулаки, так і на кулаки, ми згодні.

– Ну, давайте. Складіть свою зброю на землю, коней попускайте, а ти, восьмий, стій на коні, дивись на нашу битву, ти будеш за свідка і будеш богатирам розказувати, що такі-то здибали в степу Буха Копитовича – сьомий рік йому пішов, а він з ними став воюватися.

Поскладали вони свою зброю, підходять до нього і кажуть:

– Хто ж буде починати? Ми до тебе приїхали, як у гості, то ти і починай, Бух Копитович, випробуй перше ти нас.

– Як же ви згодні? Так, як ви тепер стоїте, чи, може, ви станете один проти одного? І як вас бити – чи в груди, чи в плечі?

– Як знаєш!

– Ні, мені по грудях жалко, розіб'ю, бува, груди, я буду бити у плечі.

І стали вони в один ряд усі, в один бік.

– Ану, – кажуть, – нехай Бух Копитович пробує богатирської сили.

Розмахнув він свій кулак, та як бухнув у плечі крайнього, так трьох у землю ввігнав, так вони і вгрузли, а чотири зверху лежать.

– Ну, йди, – каже він на того, що був за свідка, – дивись, чи живі твої богатири. А сам не бійся, я тебе не чіпатиму.

Той підійшов, подивився.

– Які там живі, вони вже давно неживі!

– Ну, копай для своїх товаришів яму пікою і шаблею. Не можна їх так кидати, а треба їх у сиру землю загорнути.

Вирив той яму, повкладали, позагортали.

– Ну, богатир, чи ти чув про такого богатира, як я?

– Ні, не чув і не бачив.

– А ви розсердились, що я вас негідниками обізвав, та хотіли мене погубити! Ні, мене не погубите. Ти тепер по всьому світу їдь і розкажуй усім, що ти такого богатира бачив, що сім пихатих богатирів одним кулаком убив. І щоб ви всі зібрались до мене: я буду коло синього моря. Там мене шукайте, там мене знайдете. А я вам що-небудь там повідаю. Над вами нема старшого. Над вами старший той, хто вас подужає. А тепер буде над вами Бух Копитович старшим.

Богатир поклонився і поїхав собі.

А Бух Копитович пішов до синього моря. Там скали, гори великі, камінь на двадцять аршин угору. Він прийшов і ходить понад синім морем, попід тими скалами. Ходить, а там пісок. І знайшов він у піску стежечку, і пішов цією стежечкою. Дійшов до гори, до каменя. Стежка звернула у куточок; він туди, у той закуточок, а там нічого нема, камінь тільки. Він став, стоїть та долонею гладить по каменю і найшов сучечок – як горошинку. Тоді за той сучечок пучками взяв – одчиняються двері. Кімната велика, золота, так і сяє. Стоять у кімнаті стіл і стільці, а кімната порожня, нема нікого. Походжає сюди та туди по кімнаті Бух Копитович, руки назад заклад. Ходив, ходив, та тоді богатирським голосом як гукне, то аж кімната затряслася.

– Чи тут є хто, озовися!

– Є... дівчинка Лебідка, – відповідає хтось тихенько, – а ти хто?

– Я Бух Копитович. Ану, вийди, дівчино Лебідко, покажися!

І вийшла – вилетіла з-за стіни така гарна та мила дівчина, що ні в казці сказати, ні пером описати.

– Чи можна мені, Лебідко, їсти подати?

– Можна, – каже.

Кулаком Лебідка як ударить по столу, так стіл зараз і заставився наїдками та напитками всякими.

– Ну, тепер, Бух Копитович, що ви бажаєте, те й їжте, – каже Лебідка, – що ви скажете, те я й буду подавати.

А сама коло порога стоїть.

Бух Копитович напився, наївся добре та й каже:

– Тепер, Лебідко, прибирай.

Лебідка зараз до стола, прибирає.

– Ні, стій, не прибирай! Я й забув. Сідай же, мила дівчино, і ти поїж.

Налив чарку горілки:

– Пий!

Вона відмовляється.

– Пий, – він каже. Вона випила та й каже:

– Спасибі вам, Бух Копитович, я своєму хазяїну служила тридцять літ, та за тридцять літ не дав мені не то чарки горілки, а й кришки хліба, а ви першого дня дали мені випити і їсти дозволили.

– Ти згодна, Лебідко, куди я піду, іти зі мною?

– Згодна, – каже, – я свого старого хазяїна – змія кину, а лучче вам служити буду.

– Ну, Лебідко, а нема у тебе яких-небудь музикантів?

– Є, – каже, – у мене дванадцять чоловік музикантів.

– Поклич їх мені: нехай вони заграють.

Лебідка до стола приступила, б'є кулаком у стіл і кричить:

– Музиканти, вискакуйте, Буху Копитовичу заграйте!

Вискакують із шафи дванадцять молодців-музикантів і давай грати Буху Копитовичу. Як заграли, так здалося, що кімната надвоє розділяється. А Бух Копитович по кімнаті ходить, та як ударить ногою, так камінь на дрібен мак сиплеться. Грали, грали довго-недовго, дякує Бух Копитович:

– Годі, музиканти, дякую.

Перестали грати.

– Лебідко, налий музикантам по чарці горілки.

Лебідка частує їх.

– Підходьте тепер, закусуйте.

Підходять, закусують. Подякували Буху Копитовичу, а він і питає:

– Ви, музиканти, згодні іти, куди я, щоб ви при мені були?

– Коли Лебідка згодна, то і ми згодні.

Лебідка каже:

– Я давно згодна.

– Підемо ж, хлопці, і як я вас гукну, так щоб ви передо мною і були.

З тим вони й покинули ту кімнату, наче їх і не було. А Бух Копитович вийшов та й пішов собі. Зійшов він на стовпову дорогу, іде стовповою дорогою. Од синього моря та стовпова дорога на п'ятнадцять верст, пройшов п'ятнадцять верст Бух Копитович від тих скал, дивиться, стоїть стовп кам'яний великий над дорогою. Дійшов до того стовпа, стіни зміряв, аж по три аршини стіни, а п'ятнадцять аршин висоти, а на дванадцять аршин той стовп углиб пішов. І у тому стовпі живуть змії. І вигнутий той стовп булавою вгору, а на тій булаві – шапка-невидимка, дорогоцінними камінчиками у п'ять рядів обцяцькована. І того стовпа, скільки не йде людей, ніхто не бачить. Дійшов Бух Копитович до того стовпа, гляне, аж шапка на нього шита, і написано, що вона на нього шита. Гукнув він:

– Лебідко, чи ти тут?

– Я тут, – каже.

– Це моя шапка?

– Ваша.

– Як би її дістати?

– Я полізу скину, вона не розіб'ється.

Полізла, скинула. Він подивився, а там написано:

«Якби цю шапку Бух Копитович знайшов, то всіх зміїв переміг би».

Узяв він тую шапку, надів, зрадив, що таку шапку дістав.

– Ну, Лебідко, розкинь намети. Відпочинемо тут.

Вона розкинула. Тоді він каже:

– Нехай тепер музиканти грають. Відсвяткуємо, що таку шапку знайшли...

Аж тут прибігають два богатирі, що його шукають. Коло синього моря вони вже давно його шукали. Бух Копитович і каже:

– Скільки вас є?

– Нас, – кажуть, – сто сімдесят чоловік.

– Щоб ви зараз прибули сюди, до мене.

Вони й поїхали. За три години їдуть усі чисто богатирі – сто сімдесят чоловік.

І привів Бух Копитович усіх богатирів до того стовпа.

– Дивіться, панове, на цей стовп. Хто з вас його може розбити?

Вони подивились, зміряли його і кажуть:

– Ми ніяк оцього стовпа не можемо розбити.

– А я, – каже Бух Копитович, – могу його своїм кулаком розбити. Розсиплеться він на дрібен мак.

– Як у вас сила, то у вас і посиплеться, а ми його не розіб'ємо.

– Якщо ви його не розіб'єте, то щоб ви присягли мені, щоб були при мені по чотири чоловіки, і щоб знали зміну, – хоч по тижнях, хоч по місяцях, і усе робили б, що я накажу. Тепер підемо в мої намети, вип'ємо, закусимо, а тоді підем цього стовпа розбивати.

Пішли в намети. Бух Копитович і каже:

– Лебідко, наметів щоб добавила, бо маю гостей багато! Та їсти нам подавай!

Зараз Лебідка усе і зробила: наметів добавила, напитки, наїдки подала. Поїли, подякували, полягали відпочивати. Відпочили.

– Ну, підемо, панове богатирі, до стовпа. Побачите, як я буду розбивати отой стовп і зміїв. Лебідко, обмахни шовком мені правую руку!

Узяла Лебідка, обмахнула добре, обв'язала. Тоді й пішли до того стовпа. Прийшли. Бух Копитович і каже:

– Одходьте ж усі на сім верст од того стовпа, а на восьмій версті зупиняйтесь: рівне місце тут, і видно буде.

Одійшли вони і стали на восьмій версті. І гукнув він:

– Котрий не видержить стоячи, то припади до сирої землі; хоч земля і буде трястися, держись за землю, не бійся.

Вони і слухають, а Бух Копитович ходить кругом того стовпа, задер голову вгору. А тоді як бухне у стовп, так той стовп і розсипався на дрібен мак, і земля на сімдесят верст задрижала. І провалилась безодня на сім верст навкруги, і зробилось озеро, і вода пополам із кров'ю стала; і хто її нап'ється, той пропаде. Бух Копитович пішов поверх води і вийшов на сухе. Прийшов до богатирів.

– Що, чули?

– Як не чули, коли ми од землі на два-три аршини одскакували, а потім до сирої землі припадали.

І спитав один богатир, чого вода там нечиста.

– То, – каже Бух Копитович, – із кров'ю вода, бо там були змії із жонами, із дітьми. Прошу тепер знову до наметів.

І давай пити, гуляти.

– Ну, панове богатирі, тепер од'їжджайте собі.

Вони роз'їхались, а чотири чоловіки zostались.

Відпочили.

– Тепер у дорогу, – каже Бух Копитович.

У Буха Копитовича коня нема, він піхотою, а богатирі на конях сидять. Один попереду їде, два по боках, один позаду, а Бух Копитович посередині йде. Довго-недовго, пройшли верст десять, аж їде каретою становий чи що і кричить:

– Звертай з дороги!

А Бух Копитович і каже богатирям:

– Хіба він за мене старший? Старшого за мене і в світі нема. Хіба я йому буду звертати та кланятися?

Добігає той становий і прямо летить на них. Тут передній богатир і каже:

– Богатирі, вперед.

Вони всі й вискочили вперед.

– Хто ти такий, що не звертаєш?

А той кричить:

– Хто ви такі, сучі сини, що не звертаєте?

Бух Копитович і каже:

– Покажіть йому, як звертати!

Вони кинулись, витягли того з карети і як стали бити, так і сюртук на ньому порвали. Він кричить, проситься:

– Я не знав. Буду звертати, і десятому закажу.

– Ну, тепер, – каже Бух Копитович, – вкиньте його у карету, нехай собі їде додому.

Вони вкинули, і повіз його кучер назад додому. Їдуть далі.

– От мого колишнього хазяїна сад, – каже Лебідка, – найстаршого змія Жеретія; то підемо ж до нього у гості, щоб ви його пригостили.

Пішли навпростець, дійшли до того саду, а там палати камінні стоять. Біля воріт два леви люті приковані стоять, такі, що людей їдять; крім свого хазяїна, нікого вони не пустять, розірвуть. Дійшли до воріт.

– Не ідіть, це такі леви, що й вас розірвуть, – каже Лебідка, – а надівайте шапку-невидимку, то вони вас не побачать.

Бух Копитович зараз на себе шапку-невидимку. Пішов, ті леви його й не бачать. Один богатир з одного боку в нього іде, а другий – з другого; як дійшли, то зараз шаблями тим левам голови і позрубували, той у того, а той у того. Пройшли кроків двадцять – ворота, і два ведмеді люті поприв'язувані. Шапку Бух Копитович надів, а богатырям загадав, щоб вони голови тим ведмедям поздіймали. І пішли вони тоді прямо в сад. Тут служниця змієва побачила, змія розбудила і говорить, що прийшли якісь богатири, левів і ведмедів покололи, а тепер у сад пішли і все розоряють.

– Не довго розорятимуть, ось я побіжу до них.

Узяв змій шаблю гостру і побіг до них – лютий такий, огонь з нього так і пашить. А Бух Копитович шапку надів, богатырі в нього по боках. Змія біжить повз них, а їх не бачить.

– Ну, богатырі мої, чи поб'єте змія без мене? Бийте його! – каже Бух Копитович.

Той з того боку, а той з того боку на шаблі змія як настромлять, так він на землю і впав, а вони його і посікли, порубали.

Про Єруслана Лазаровича

Був один цар – писався Лазаровичем. А той цар не мав довго дітей. Та от його жона завагітніла, і він хотів знати, що народиться – чи хлопець, чи дівчина.

Осідлав собі коня й поскакав до одної великої води. А там троє рибарів ловили рибу. Як побачили царя, то дуже налякалися. Віддали йому честь, а він їх запитує:

– Що ви тут робите?

– Ловимо рибу, бо ми – бідні люди, – кажуть рибарі.

– Та ви не знаєте, що тут не дозволено ловити? – почав кричати цар. – Але якщо мені відповісте, що я запитаю, не покараю вас. У моєї жони буде дитина, скажіть – чи хлопець, чи дівчина?

Вони сказали:

– Бог знає, ми не знаємо.

Цар поїхав далі. Заїхав він до міста, а там ішов один солдат – роздягнений і п'яний. Як побачив царя, виструнчився, віддав честь. Цар сказав:

– Що ти робиш – ходиш вулицею, як останній п'яниця! Або я тебе дам до в'язниці, або скажи мені, що запитаю: моя жінка тяжка, що в неї буде – чи хлопець, чи дівчина?

Солдат подумав і сказав:

– Буде в неї хлопець, але він вам буде немилий.

Цар покликав стражу і дав солдата ув'язнити.

Сказав так:

– Доти будеш сидіти, доки не побачу, що правду говориш!

Вернувся цар додому, а у жони – хлопчик.

Хлопець нараз почав ходити й говорити. Дали йому ім'я Єруслан Лазарович.

У три дні хлопець побачив, що діти йдуть рядком, ведуться за руки. І почав казати:

– Татку, чого діти так ідуть?

– То вони вийшли зі школи, – пояснює цар.

– І я би йшов у школу.

– Ти ще малий, а тим дітям уже по сім років.

Хлопець пішов до школи сам. Сів собі за парту.

Інші діти пишуть і читають, а його учитель не змушує робити нічого, бо він ще не школяр.

Учитель відпустив дітей на перерву. Вони почали бігати, гратися, боротися. І Єрусланові закортіло. Почав бігати за дітьми: одного візьме за руку – руку виверне, другого за голову – голову відкрутить. Люди почали ходити до царя, що його син калічить дітей. Сказали:

– Або геть із царства, або сина загуби!

Цар вирішив, що ліпше сина загубити, як йому йти з царства. Позвав Єруслана в поле погуляти. Осідлав коня, сів на коня, а син мав іти пішки. Хлопець каже:

– Татку, я пішки не піду. Хочу знайти коня по своїй силі.

Пішов у місто на торг. Тут були добрі коні, і він почав видивляти собі коня. На котрого покладе руку – переломить, котрого візьме за голову – відірве. Перекалічив багато людських коней на торговищі. Народ дивився і не смів нічого казати, боявся. Коли торг розійшовся, підійшла до нього одна баба й каже:

– Молодий витязю, що ви тут глядаєте?

– Йди, стара чортівко, бо як ударю у вухо, то буде тобі глухо.

І баба втекла. Але обійшла його і на другій вулиці знову говорить:

– Що глядаєте, молодий витязю?

– Сказав я тобі, стара чортівко, йди, бо як ударю у вухо, то буде тобі глухо!

А баба перебігла на третю вулицю й вийшла йому назустріч:

– Що ви глядаєте, молодий витязю?

Тоді він каже:

– Я глядаю коня по своїй силі. А на торзі по моїй силі немає, я покалічив усі коні.

Баба сказала:

– Ген у тій горі колись був сильний витязь. Він помер, а кінь зостався у конюшні. Лише там двері сталені, й дуже великий камінь припертий до дверей. Приходило вже немало витязів за конем, та не могли відсунути камінь. Якщо ти відсунеш, буде кінь твій.

І Єруслан пішов до тієї конюшні. Камінь великий, а в камені – закована ручка залізна. Він взявся за ручку і кинув камінь далеко. Штовхнув двері, відчинив конюшню, і кінь заіржав. І зняв Єруслан сідло, осідлав коня, надів кантар – вуздечку, взяв на себе шаблю, вивів коня, сів на нього, і кінь почав летіти, як літак, угору. Ударив коня між вуха й каже:

– Стій, вовчий корме, трав'яний мішечку! Кому їхати на тобі, як не мені?

І кінь із ним спустився додолу. Лазарович приїхав додому, до свого батька, й каже:

– Ну, тепер поїдемо гуляти по чистому полю, бо і в мене вже є кінь.

Цар сів на свого коня, і вони помчали до великої води. Зіскочили з коней, і почав цар дивитися у воду. Питає його син:

– Що це ви там дивитесь, няню?

– Я дивлюся, що тут, у воді. Ходи лиш і ти подивитися.

Єруслан підійшов. Бачить, далеко у воді щось плаває, й питає:

– Що то, няню?

– Ото, сину, велика риба, – відповів цар і нараз пригнувся – почав дивитися під берег. – Коби ти, сину, бачив, що є під самим берегом!

Єруслан ступив ближче, і берег під ним почав зариватися, бо хлопець важкий був, велику силу мав. Каже батько:

– Помалу, сину, на пальцях іди.

Єруслан наблизився до води, батько його штовхнув, і він упав у воду. Хлопець був сильний і боровся з хвилями. А як бачив, що більше не може, одягу з себе скинув і поплив на другий бік – там вода підмила велику вербу. Сів собі під вербою – соромився йти далі, бо був зовсім голий.

Кінь чекав господаря, а як побачив, що його нема, повернувся й пішов геть.

А біля води була одна дорога. Чує хлопець гомін – ідуть люди, коні, вози. Ішов би подивитися, але соромиться, ганьбиться.

А то один король ішов із військом на війну. Солдати, як побачили воду, захотіли пити. Сказали одному:

– Бери міхи й принеси води.

Той іде по воду – й прямо на Єруслана. А він голий лежить. Солдат його питає:

– Чий ти?

– Я – голий малий.

– Звідки ти?

– Я – голий малий.

Солдат зачерпнув води, приніс на дорогу і розповідає:

– Я бачив під вербою сильного хлопця. Питав його – чий ти, звідки ти? – а він каже одне: «Я – голий малий».

Про це почули офіцери і дали знати королю. Король зупинив військо і наказав двом воякам:

– Йдіть приведіть його сюди.

Підійшли солдати до Єруслана й питають:

– Чий ти?

– Я – голий малий.

– Звідки ти?

– Я – голий малий.

Вони почали брати його силою. Візьмуть за руку – не можуть підняти і руку. Повернулися до короля і кажуть:

– Ми з ним не зробимо нічого, бо він дуже сильний.

Король наказав:

– На задньому возі є витязька одежа. Візьміть і одягніть його.

Коли вбрався Єруслан, прийшов. Вирішили, щоб їхав на підводі, бо між військом він не вмів іти. Сів на воза – коні не зрушаться з місця. Запрягли чотири коні – дарма, не потягнуть. І він почав іти пішки. Солдати задираються, шпигають його, а він не чує нічого. Потім на нього почали плювати, а один ще й харкнув. Тоді Єруслан схопив того солдата за руку і кинув ним так, що збив із ніг двадцятьох солдатів.

Дали знати про це королю. Король зупинив військо і прийшов до витязя. Питає його:

– Чому ти вбив двадцятьох солдатів?

– Я не вбив... З мене сміха робили, штовхали, плювали, а як один ще й харкнув, я схопив його і кинув. То він убив двадцятьох солдатів, а не я.

Король не знав, що діяти, і дав команду йти далі.

Єруслан Лазарович запитує солдатів:

– А куди ви йдете? Куди вас веде король?

– Йдемо на війну, – сказали солдати. – Є дванадцять витязьок. Одинадцять уб'ємо, а дванадцятку візьме король за жінку.

– Скажіть своєму королеві, якщо він такий дурний, най вас не веде нікуди. Ви – жонаті люди, то лишите сиріт. Я сам за нього висватаю витязьку.

Так король вернув військо додому. А вони двоє ідуть далі – цар при коні, а Єруслан піший. Тут він згадав свого коня. Покликав гучним голосом:

– Коню мій, коню, де ти дівся?

І кінь почув, і заіржав, і прибіг до нього. Сів Єруслан на коня і їдуть. Приїхали на границю, де жили витязьки. Каже Єруслан до короля:

– Ти будеш господарем, а я буду слугою. Чим тебе не будуть пригощати, сам не куштуй, бо ти слабосильний, а кажи – нехай поїсть слуга.

Зайшли в дуже красну траву і квіти. Ніхто туди ще не ходив, лиш птахи літали. Поставили військове шатро – колибу. Єруслан говорить:

– Коли під'їдемо до ганку, у нас, витязів, є такий звичай: дівчина повинна зійти вниз, до витязя, і під руку вивести його на дванадцятий поверх. Та не чекай, аби тебе дівчина знімала з коня, бо відчує, що ти слабосильний. Ти зіскоч сам.

Та витязьки помітили, що в їх траві лежать двоє хлопців, і старша сказала молодшій:

– Сестро, бери дротяний батіг і дай їм платню.

Дівчина прийшла і почала кричати:

– Що ви, песі сини, тут робите?

Та й дротяним батоном – раз, другий раз, третій раз вдарила Єруслана. А він засміявся:

– Витязька рука не так б'є. Це тобі – якби блоха вкусила.

Схопив її за волосся, відібрав батіг і коли раз ним свиснув – лиш кров бризнула:

– Так б'є витязька рука! Раз – та гаразд!

Дівка, ревучи, кинулася до старшої сестри і розповіла, що сталося. Старша посилає ще одну:

– Йди ти...

– Я не йду – вони й мене наб'ють, – каже дівчина.

– А ти йди не так... Вклонися, подай руку і запитай, чого до нас прийшли?

Вона так і зробила – вклонилася й питає:

– Чого, молоді витязі, до нас прийшли?

– Ми прийшли вашу сестру сватати, – відповів Єруслан.

– Можна, можна... Заходьте.

Зайшли в палац і сіли за стіл. Старша витязька каже:

– Чи хочеш, молодий королю, напитися вина з моєї чари?

– Хочу.

– Ну, йдіть і занесіть чару вина, – наказала витязька.

Занесли й поклали на стіл. Подивився король – там стільки вина, що він би втопився!

– Хай покуштує мій слуга, – сказав король.

Єруслан підняв чару, поклонився до витязьок і випив до дна – ще й потер у руках чару.

Каже:

– Та хіба з такого дають витязям пити? У нас із такого жони свиней поять!

Старша дуже розсердилася. Але спитала мирно:

– А може, молодий король хотів би із моєї гармати вистрелити?

– Чого би ні, хочу, – відповів король.

– Ну, йдіть, сестри, занесіть гармату і кулю.

Коли він побачив, яка то гармата, аж налякався.

– Хай спробує мій слуга, – сказав витязькам.

Єруслан заладував, пальнув і тут же в руках поламав гармату. Каже:

– Ви з такого даєте стріляти? У нас із такого діти горобців б'ють.

Тоді старша каже:

– Може, молодий король хоче на моєму коневі поїздити?

– Хочу.

– Ну, йдіть, сестри, приведіть коня.

Пішли і привели коня за вуздечку. Король нараз бачить, що він і ту вуздечку не зможе підняти.

– Хай спробує слуга.

Єруслан сів на коня, а кінь почав зніматися вгору, як літак. Хлопець його вдарив межи вуха, і кінь одразу здох.

– Та ви такого здохляка витязям даєте? У нас таких коней запрягають у циганський віз.

Каже старша дівка:

– Тепер ще сватання не буде. Я ще вам одну загадку загадаю. Як відгадаєте, тоді зробимо сватання. Я поїду до свого діда, котрий живе у другій державі. Якщо мені молодий король скаже, коли вирушу – о котрій годині, хвилині й секунді, що буду з дідом говорити – о котрій годині, хвилині й секунді, коли буду повертатися – о котрій годині, хвилині, секунді, – то вийду за нього.

Витязі повернулися у своє шатро. Коней пустили пастися, самі полягали. Слабосильний король заснув, а Єруслан Лазарович не спить. О дванадцятій годині ночі чує крик: десь б'ються і сваряться. Він пішов туди. Бачить – то чорти. Каже:

– Що ви робите, на чому б'єтеся?

– На тому, – відказують хлопцеві чорти, – що няньо помер і залишив три речі: шапку-невидимку, чоботи-скороходи і килим-самоліт. І не можемо поділитися. Шапку-невидимку нам не треба, бо нас і так не видно, чоботи-скороходи нам не треба, бо й так можемо швидко ходити. Лиш килим-самоліт не можемо поділити. І через те б'ємося.

– Я вас поділю, – каже Єруслан. – Кину залізну палицю, і котрий швидше принесе, той дістане килим-самоліт, а інші нічого не дістануть.

Кинув палицю, і чорти побігли. Один одного ловить, не пускає, щоб разом добігти. А Єруслан забрав усі три речі, сів на килим-самоліт і вилетів прямо до витязьок на поверх. Там одягнув шапку-невидимку, і його не бачать. Старша збирається до діда. Коли одяглася, взяла свій килим-самоліт і собі записала: «О такій годині, о такій хвилині і секунді рушаю до діда». І Єруслан записав.

Сіла на свій килим-самоліт, а хлопець – на свій. Летять. Вона його не бачить. Прилетіли до діда – і записала. І Єруслан собі записав.

Питає дідо:

– Чого, донько, до мене прилетіла?

– Я прилетіла порадитися. Прийшли мене сватати. Сват – витязь, а жених – слабосильний. Але я не можу про його силу дізнатися. Дала випити вина із чари, що ви мені залишили, а він передав її своєму слугі. Слуга випив, розтросив у долонях чару й посміявся: «У нас із такого жони свиней поять!» Тоді я дала королеві вистрелити із моєї гармати, а він і на те: «Хай попробує слуга». Той вистрелив, поламав гармату і сказав: «У нас із такого діти горобців б'ють». Потім я дала королеві свого коня, а він так само передав його слугі. Той убив коня і каже: «У нас такого дохляка запрягають у циганський віз!»

Єрусланові набридло записувати. Побачив, що в діда – золота борода, й висмикнув її. Дід закричав:

– Так ти, суча донько, прийшла по мою бороду?

– Я ні...

– А хто? Я іншого не бачу. Йди, проклята, геть!

– Але чекай, – каже старому витязька, – нехай собі запишу – о котрій годині, хвилині й секунді звідси вирушаю.

І Єруслан собі записав.

Так сіли кожен на свій килим-самоліт і летять назад. Єруслан думає собі: «Вона не буде вірити ні письму, ні бороді. Відрубав я з її килима бодай один ріжок».

Так і зробив. Приїхали. Старша витязька позначила собі, яка була година, хвилина і секунда. Він записав собі. Витязька пішла спати, а Єруслан вернувся до свого короля. Уранці встали, і Єруслан каже:

– Йдемо сватати. Нà оцю книжку, цю бороду й ріжок з килима-самольота, бо витязька не буде твоїм словам вірити.

Прийшли в палац. Старша дівка каже:

– Ну, молодий королю, першим ділом скажи, як було...

– Багато говорити, а нічого слухати, – відповів король, як навчив його Єруслан. – На книжку і читай.

Взяла книжку і бачить – усе так, як вона записала. Але не вірить:

– Ти вчений і все зі своєї голови придумав.

Тоді король вийняв золоту бороду:

– На дідову бороду.

Але вона каже:

– Це не дідова, таких борід досить.

– Не віриш? Тоді ось ріжок з твого килима.

Витязька аж зблідла:

– Ану, сестри, занесіть мій килим-самоліт.

Занесли. Приклала той ріжок – він якраз пасує.

Тоді витязька повірила. І нараз встали всі троє і їдуть до короля. Вийшли в поле. Бачать – криниця в холодку. Каже дівчина:

– Сідаймо спочити – дамо коням сіна.

Сіли і поїли. Витязька прикинулася, що спить. І Єруслан каже королеві:

– Ну, повартуй, бо я ще не спав, відколи тебе сватаю.

Заснув твердим сном. А король повартував недовго – задрімав і сам. Старша дівка встала, взяла шаблю і відтяла Єруслану ноги. Витязь почув, що його заболіло, і нараз прокинувся:

– Ой, я добре походив!

Король пробудився. Побачив, що сталося, й почав плакати.

– Ну, не плач, – заспокоює його Єруслан. – Казав я тобі, щоб ти повартував.

Король мусив залишити витязя, бо не міг його ні повести, ні понести. А Єруслан зостався на дорозі, і всі обходили його. Подумав собі:

– Потягнутися би в ліс, щоб люди мене не боялися.

Поклав ноги в кишені й потягнувся до лісу. Раз – біжить на нього лев. Силач схопив лева і положив під себе.

– Відпусти мене, – заговорив лев, – бо біжить за мною витязь Тимко Безрукий.

– Ні, не пушу, хай іде сюди!

Прибіг Тимко Безрукий, а Єруслан і його схопив і положив під себе. Той почав проситися:

– Пусти мене, Єруслане Лазаровичу, будемо братами до самої смерті. Ти будеш старший, а я – молодший.

Єруслан їх відпустив – і Тимка, і лева. У Тимка були ноги, в Єруслана – руки. Могли одне одному трохи допомогти.

Єруслан каже:

– Тимку, сюди народ ходить по дрова. Попроси сокири, я нарубаю дерева і зробимо хату.

Пішов Тимко і приніс сокиру. Нарубали дерева й поставили хату.

Але недалеко було місто, де жив один цар. Була в нього дочка, яка ніяк не могла вийти заміж. Дивилася на портрети і не могла вибрати собі легіня. Батько їй каже:

– Донько, чому не віддаєшся?

– Тому, що немає по мені легіня. Ми зробимо так. Покладете мені на голову вінок, і я вийду на найвищий, дванадцятий поверх. Хто пострілом зіб'є мені вінок, за того і вийду – хоч принц, хоч простак.

І цар розіслав по світу новинки з об'явою: «Хто моїй дочці зіб'є одним пострілом з голови вінок – за того вона вийде».

Дістав оту новинку і Тимко Безрукий. Читає і сміється. Єруслан питає:

– Чого ти смієшся?

– Сміюся, бо тут таке смішне написано.

– Ану, дай мені новинку.

Прочитав Єруслан царську об'яву й думає: це може бути правда!

І почав сходитися народ до царя з усієї держави. Каже Єруслан:

– Тимку, неси й мене.

Прийшли вони і бачать: витязі один за одним почали стріляти, але бояться, що уб'ють царівну. Каже Єруслан:

– Тимку, йди до царя і скажи, аби привіз найбільшу гармату.

Тимко пішов і передав цареві слова Єруслана. Цар наказав запрягти шість пар коней. Привезли гармату і величезну кулю.

Стрелив Єруслан – і вінок одразу полетів з голови царівни. Народ заплескав у долоні. Царська донька спустилася вниз і підійшла до Єруслана Лазаровича. Друзі повернулися з царівною до своєї хати, і Єруслан каже:

– Тимку, оце твоя жінка.

– Не моя, – відказує Тимко, – бо ти вінок збив.

– Так, але мені жінки не потрібно – бачиш, я без ніг.

– І я не можу її взяти, бо не маю рук, – не пристає Тимко.

– Ну, коли не можеш, то не буде ні твоя, ні моя. Буде нашою сестрою. Але не смій її чіпати, бо голову зніму.

Через якийсь час молода царівна геть змарніла. Єруслан у всьому запідозрив свого побратима і дуже розсердився:

– Тимку, що ти робиш? Казав я тобі, аби ти взяв її за жінку. Не схотів, відмовився. А тепер її чіпаєш? Голову зніму!

– Я їй нічого не роблю, – відповів Тимко.

Покликали царівну. Єруслан питає:

– Сестро, скажи правду, чіпає тебе Тимко? Але чисту правду, бо обом вам постинаю голови!

– Ні, він мене не рушає, – сказала царівна.

– То що тобі є?

– До мене щоночі прилітає шаркань (дракон) і ссе мої груди.

– В який час?

– О дванадцятій.

Єруслан подумав і сказав:

– Ну, Тимку, ти станеш у дверях, а я – біля вікна. Коли шаркань з'явиться, ми спіймаємо його.

О дванадцятій годині дванадцятиголовий змій спустився біля хати і тягне свої голови прямо до дівчини. Єруслан схопив його за ший і гукає:

– Тут є, брате!

Шаркань почав проситися:

– Єруслане Лазаровичу, відпусти мене...

– Не пущу, бо ти мою сестру зовсім виссав!

– Я більше не прийду, тільки відпусти.

– Пущу тебе, якщо принесеш цілющої і живлющої води.

– Принесу.

– Але не думай, що втечеш від мене, я тебе знайду і в другій державі!

– Ні, не втечу. Принесу...

Єруслан його пустив. Шаркань приніс у двох ротах води. Єруслан не вірив. Відрубав одну зміїну голову, а потім помазав цілющою водою, приложив до ший і помазав живлющою водою. Голова ожила. Тоді відпустив шарканя. У кишнях знайшов свої ноги, змочив цілющою водою, приставив їх до тіла і змочив живлющою водою – й ожили його ноги, почав ними ходити. Питає Тимка:

– Ну, братику, а де твої руки?

– Немає.

– Зараз будуть!

Помазав Єруслан Тимкові культьяпки цілющою й живлющою водою – і стали в Тимка руки. Єруслан йому сказав:

– Бери собі царівну за жінку, а я піду геть.

Вийшов на одне поле. Побачив чоловіка, який пас свиней. Підійшов ближче і впізнав у ньому короля, якого він женив. А король його не впізнає.

– Що ти тут робиш? – спитав Єруслан. – Чому пасеш свині? Ти ж король!

– Так, я король, багатий, а пасу свині. Мушу пасти, бо знайшла мене біда. Один витязь, Єруслан Лазарович, висватав за мене клятву витязьку, а вона йому за те відрубала ноги, і він загинув, а мене примусила пасти свої свині. У дворі поставила три шибениці: як прижену свиней зарано – повісять, якщо якусь загублю – теж повісять.

Єруслан каже:

– Чи є в тебе гроші?

– Трохи є.

– Тоді йди до міста і купи три залізні пруті.

– Не можу йти, бо свині погубляться.

– Не бійся, я їх попильную.

Пішов король плачучи. Купив пруті і приніс. Помахав прутом Єруслан і каже:

– Добрий. А тепер жени свиней додому.

– Не жену, бо мене повісять.

– Не бійся, не повісять, лиш жени.

Пішли через поле. А там була вода, а через воду міст. Як вийшли на міст, стала одна велика свиня поперек моста і не пускає інших.

– Чому ця свиня не пускає інших? – питає Єруслан.

– Чекає, бо на мості я кожний раз мушу поцілувати її в рийку.

Єруслан каже:

– Тепер піду й поцілую я.

Схопив свиню за ногу, вдарив нею об міст і кинув у воду. Інші пострибали за нею й потопилися. Король плаче:

– Тепер я загину!

– Не бійся, не загинеш. Йдемо сміло!

Він став біля воріт, а короля послав у палац до витязьки. Вона питає:

– Чому ти так рано пригнав свині?

– Я їх не пригнав, – відказує король. – Свині потопилися.

– Тоді йди повіся!

Тоді озвався Єруслан:

– Ану, тихо, гадюко!

Вона впізнала його голос і зразу замовкла. Єруслан схопив витязьку, кинув її на землю й почав бити залізним прутом. Поламав один прут і питає:

– Яку силу чуєш?

– Ще центнер зерна могла би підняти.

– То забагато тобі! – сказав Єруслан і поламав на ній другий прут.

– Ну, а тепер яку силу чуєш?

– Можу ще підняти мішок пир'я.

– Це теж забагато! – і Єруслан поламав на ній і третій прут.

– Ну, гадюко, яку силу чуєш?

– Може, якесь решето гусячого пуху ще підніму, а може, і ні.

– Цього тобі досить. Тепер будеш знати, як свого чоловіка шанувати. Дивись, коли наберешся сили, то я знову її з тебе виб'ю, як не будеш чоловіка поважати!

Король був би і не відпустив від себе Єруслана, але той сказав:

– Не можу залишитися, бо мушу ще й свою долю шукати.

Повернувся він до свого батька. Дивиться, а той уже старий та ще й коростявий, сліпий. Собаки його лижуть. Єруслан каже:

– Чому ви, діду, дожилися до такої старості? Ви ж були царем. Хіба у вас немає дітей, щоб вас доглядали?

– Немає.

– Я не вірю! Мусили ви мати хоч одну дитину.

– Був у мене один син. Витязь сильний був на весь світ. Ще з малості калічив дітей і худобу, і я мусив його загубити.

– Ось бачите, якби ви його тоді не загубили, він би оженився і його жінка доглядала б вас.

– Так, так, було би добре...

– А хіба тут, у вашій державі, нема дохтора, який би вас вилікував?

– Були дохтори, але нічого не можуть зробити.

– А що би вам допомогло?

– Снилось мені, що є один витязь – Щит Огнений. Якби хтось його убив і приніс із нього жовч, і помастив мене тим жовчем, то я би став здоровий.

– Я піду до того Огненного Щита, – каже Єруслан.

– Не йди, сину, бо він тебе вб'є.

– Ще не народився такий витязь, який би мене вбив!

Єруслан пішов до Огненного Щита. Той, як побачив витязя, то почав його пекти вогнем.

– Не печи мене, Огнений Щите, я до тебе йду служити, а не воювати! – гукнув Єруслан.

У Щита було багато слуг. Найнявся і Єруслан, і Щит полюбив його. Водив Єруслана по своїй державі. Якось привів його на одне поле, а там було дуже багато могил, якби ціле місто заросло травою. І питає Єруслан:

– Що це таке?

– Це витязі, могили їх.

А одна могила була більша.

– Тут лежить витязь, – каже Щит, – який мав силу на весь світ. Коли я його вбив, то він свою шаблю закинув під себе, а я досі не можу витягти ту шаблю. Я половину царства дам тому витязю, котрий би ту шаблю звідти вийняв.

А Єруслан каже:

– Я вийму ту шаблю.

– То йди вийми.

– Не тепер, а як не будеш бачити.

Пішли вони геть. А на другий день Щит посилає Єруслана витягати шаблю:

– Якщо її принесеш, то половина царства – твоя!

Прийшов Єруслан до великої могили, а вона проговорила:

– Чого ти прийшов, Єруслане Лазаровичу?

– Чого прийшов? За твоєю шаблею!

– Я дам тобі шаблю, тільки розумно воюй нею, не так, як я... Я зарубав, було, Щита. Слуги закричали: «Рубай ще раз!» Я рубанув, а голова знову приросла до тіла, і він відтяв мою. Його треба вбити одним ударом. Бери шаблю. Він буде їй радий, а ти, як підійдеш, махни нею і з одного удару відрубай йому голову – інакше він твою відрубає. Слуги будуть кричати: «Бий ще раз!» – але ти не слухай. Скажи: «Витязька рука б'є раз, та гаразд».

Іде Єруслан. Як побачив його Щит Огнений, рушив йому назустріч. Єруслан махнув шаблею, і голова витязя злетіла. Слуги нараз почали кричати:

– Рубай ще раз!

– Ні, витязька рука б'є раз, та гаразд! – сказав Єруслан.

Він розповів Огненного Щита і вийняв з нього жовч.

Повернувся Єруслан до батька, помазав його жовчем – пропала короста, і провидів зразу, зробився молодим. Каже він:

– Ну, сину, тепер будемо жити!

– Ой ні, няньку! Я не можу бути на одному місці, мушу йти по світу – шукати й свою долю.

Задумав Лазарович оженитися. Знав він одну дівчину в сусідній державі й каже:

– Няньку, я тепер піду, а через рік і один день прийду вас навідати.

І сів на коня. Приїхав до кордону, а кордон охороняють витязі. Він трапив на витязя, який називався Івашко. Почав його питати Івашко:

– Куди йдеш?

– До вашого царя доньку сватати! – сказав Єруслан.

– Ні, до нас ти не пройдеш. Нікого не пропустимо, ані пташки.

– А я пройду!

– Тоді давай мірятися силою.

Єруслан говорить:

– Розбіжися і вдарся у мене. Якщо зіб'єш мене з коня – можеш мені відрубати голову.

Розбігся Івашко, вдарився в Єруслана, а той і не ворухнувся.

– А тепер держися, бо я розбіжуся, – каже Єруслан.

Він розбігся, вдарився у витязя і збив його з коня. Єруслан відтяв Івашкові голову. Бачать люди, що в їхню державу зайшов незнайомец, але мовчать, нічого не кажуть, якщо його пропустили витязі. Приїхав до царя.

– Чого ти сюди прийшов? – питає його цар.

– Я хочу вашу доньку за жону.

І цар не посмів нічого казати. Справили весілля і живуть. Жінка завагітніла.

Згадав Єруслан, що йому би треба йти до батька. І каже він до жінки:

– Я йду до свого нянька і повернуся через один рік і один день.

Вона не пускає:

– Куди ти йдеш, у нас скоро буде дитина, а ти мене лишаєш саму!

– Мушу йти.

Зібрався і пішов. Але пішов не тою дорогою, якою було треба. При дорозі знайшов велику корчму. Там гостилися витязі, а прислужувала їм Дівка-Чорнявка. Сів Єруслан за стіл, аби й собі трохи поїсти й випити. А дівка його дуже полюбила і не хоче його відпускати. Коли хотів вийти, вона зробила мур висотою від землі до неба...

А тим часом жінка Єруслана народила сина. Хлопець зразу зіскочив на землю і почав ходити. Побачив він дітей, що йшли зі школи. Питає:

– Мамко, що ото за діти?

– То школярі.

– Мамко, пусти й мене до школи.

– Тобі, синку, ще не час. Діти йдуть до школи у сім років, а тобі лише чотири дні.

Хлопець пішов сам. Сів на лавку і сидить. На перерві діти скачуть, граються, а він не сміє, бо вже чув од матері, що людські діти – слабосильні. Але діти почали корити його, що він безбатченко. Хлопчина розплакався. Повернувся, плачучи, додому, а мати питає:

– Чому плачеш, синку?

– Плачу, бо діти називають мене безбатченком. Скажіть мені правду – є в мене нянько або ні?

– Є, синку, є, але пішов до діда й казав, що повернеться через один рік і один день.

– Я йду, мамко, шукати його.
– Не йди, сину. Ти ж його не знаєш, і якщо десь натрапиш на нього – почнете боротися, і він тебе уб'є.
– Я мушу піти, бо як не піду, то переб'ю тих хлопців, котрі називають мене безбатченком. Тоді мати каже:
– Раз так, то візьми перстень. На ньому написано прізвище нянька і моє. Якщо натрапиш десь на нянька, то побачить перстень і не вб'є тебе.
Зібрався хлопець і пішов прямо тією дорогою, що і його батько. Як підійшов до корчми, то побачив, що туди не можна пройти, бо високим муром огорожена. Дівка-Чорнявка помітила хлопця і каже одному витязю:
– Іди й передай йому, хай зайде сюди.
Пішов витязь і питає:
– Що ти, хлопче, тут хочеш?
– Хочу пообідати.
– Чому ж не заходиш? Ось корчма – там місце для обіду.
– А я туди не хочу.
Посперечалися, і хлопець убив витязя. А Дівка-Чорнявка послала ще одного. Хлопець убив і того. Тоді Дівка-Чорнявка послала Єруслана. Вийшов він до хлопця і питає:
– Що ти тут шукаєш?
– Хочу пообідати.
– Та не бачиш дверей до корчми?
– Бачу, та не хочу туди йти.
– Чому так кострубато говориш зі мною?
– Бо так хочеться.
– Ну, давай силу пробувати. Розбіжися і вдарся у мене.
Хлопець розбігся з усіх сил, вдарився у витязя, але той не впав. Тоді розбігся Єруслан, вдарився у хлопця і збив його з ніг. Витязь шаблю й хоче відрубати йому голову. Хлопець схопив рукою за шаблю, і Єруслан побачив на його пальці перстень, а на перстені – своє прізвище.
– Пусти шаблю, я не відрубаю тобі голову.
Хлопець відпустив, а Єруслан питає:
– Чий то перстень?
– Мамка мені дала.
Так вони впізнали один одного. Зібралися і пішли додому.
Та й казка скінчена.

Трьом-син Борис

Як був собі чоловік та жінка – та й пішли вони на поле жати. Була в них маленька дитинка; вони повісили її в колисці під лісом. Де не взявся орел – украв ту дитинку та й поніс, та й поклав у своє гніздо, у тім же лісі. От жило там у лісі три брати нарізно. Вийшов один брат – слухає, щось кричить. Увійшов він у хату й каже:
– Брати! Щось кричить – людський голос чути. Ходімо, пошукаємо!
Пішли й знайшли того хлопчика – дитинку, понесли до попа й гомонять утрюх, яке йому ім'я дати. Як нас три брати, дамо йому ім'я: Трьом-син Борис. Ну, взяли його до зросту, вигодували утрюх. Тепер він і каже їм:
– Я хочу, батьки, від вас іти.
Вони питають його:
– Що ж тобі дати за те, що ти у нас служив?
– Не хочу, – каже, – нічого у вас. Дайте мені коника.

– Що ж ти, сину, будеш робити з коником? Бери більше!

– Ні, – каже, не хочу. Дайте мені маленького коня.

– Ну, бери.

Він собі взяв і поїхав, їде лісом і дивиться: щось блищить. Треба поїхати – дізнатися.

– Ах, якби ти мене, конику, хоч трішки підвіз!

Він, бач, усе йшов, заморивсь, а коник малий.

– Е, Трьом-сину Борисе, подожди ще хоч трошки, – відказав коник. – Я тобі скажу сам, коли сідати на мене.

Дійшли до того, що блищало, аж то перо із жар-птиці. От Трьом-син Борис і каже:

– Візьму це перо.

– Ні, – каже коник, – не бери: це не перо, а найперо! Буде тобі за це перо велика вина.

Але він таки взяв його. Дійшли до царського палацу.

Найнявся Трьом-син Борис у царя конюхом, таким, що тільки чистить коні. Усе вночі чистить коні. Там були й такі коні, що ними тільки гній вивозять, – так йому дали на руки їх чистити. Він їх тим пером так почистив, що вони аж сяють. Усі стали тому дивуватись, і ті коні, що під царя підкладали, стали цареві непотрібні, а ті, що гній вивозили, стали підкладати під нього. Цар так полюбив того Трьом-сина Бориса!.. Став його допитуватися:

– Ти, – каже, – до коней щось знаєш, що вони стали гарні.

Став він божитися, що не знає нічого. От інші конюхи стали підглядати за ним і сказали цареві, що в нього є із жар-птиці перо.

– Він, – кажуть, – не тільки дістав із жар-птиці перо, він може дістати й саму жар-птицю.

От цар його й покликав до себе:

– Що, Трьом-сину Борисе? Дістав ти із жар-птиці перо?

– Дістав, – каже.

– Дістань же мені жар-птицю. А як не дістанеш – мій меч, а тобі голова з плеч!

Іде Трьом-син Борис до коня до свого та й плаче.

– Чого ти, Трьом-сину Борисе, плачеш? – питає лоша.

– Як мені не плакати, коли загадав цар таку загадку, що не можна ні мені, ні тобі відгадати.

– А що, – каже, – я тобі казав, що не бери цього пера із жар-птиці! А ти не послухав мене.

Ну, не журися: піди скажи цареві, хай дасть четверть горілки та четверть гороху, та горілки найміцнішої.

От він пішов і сказав цареві. Цар дав з радістю. Поїхав Трьом-син Борис у чисте поле і викопав там яму глибоку: так йому порадив кінь. Дав йому цар чотири чоловіки на поміч. Насипав він у яму гороху і налив горілки. Прилетіла жар-птиця, наїлась гороху й напилась горілки. Кінь і каже:

– Гляди, як нап'ється жар-птиця, як перевернеться угору ніжками і так буде тримати – отоді лови!

Він її так і накрив, а вона й кричить:

– Не тобі, Трьом-сину Борисе, малось, та тобі сталось.

Приніс він її до царя, а цар такий радий, такий радий, що не знає, де й діти того Трьом-сина Бориса й де посадити. Дуже, дуже він його нагородив за це.

Стільки там було у тім палаці, – та нікого цар так не любить, як його. От інші заходилися підкушувати Трьом-сина Бориса, зненавиділи його й стали казати цареві:

– Не тільки він міг дістати жар-птиці перо й жар-птицю, він може добути в морі прекрасну дівичку.

Покликав його цар до себе:

– Дістав ти, – каже, – із жар-птиці перо, дістав ти жар-птицю, дістань же ти мені в морі прекрасну дівичку. А як не дістанеш – мій меч, а твоя голова з плеч!

Іде Трьом-син Борис до коня і плаче. А кінь і питає його:

– Чого ти, Трьом-сину Борисе, плачеш?

– Як мені не плакати, коли загадав цар загадку – таку, що ні тобі, ні мені не відгадати!

– Яку?

– Загадав таку, щоб я дістав у морі прекрасну дівицю.

– А що? Я тобі казав – не бери із жар-птиці пера, бо буде тобі велика вина. Ну, не журися!

Піди – скажи йому, хай дасть тенета із дзеркалами та хай дасть тисячу суконь та ящик великий.

Пішов той до царя, цар і дав усе. Поїхав Трьом-син Борис і поставив дзеркала навкруг моря і сукні повішав. От вийшла з моря Настася, прекрасна дівиця, одягалась у кожну сукню і в кожне дзеркало заглядала, сама собі здивувалась:

– Ах, яка я собі гарна!

Одягла останню. Тоді її вхопив Трьом-син Борис, а вона й крикнула:

– Ах, Трьом-сину Борисе! Пусти мене з неволі на волю, я тебе нагороджу: дам тобі своє вінчальненьке кільце і будеш ти ним щасливий.

Він її не пустив. От вона порвала на собі дванадцять разків намиста й кинула в море. Він привіз її у царський палац. Цар нагородив його знову і дуже радий був. Стали йому знову всі дивуватися і заздрити, стали знов його підкушувати, що він може знати все, що в світі робиться, але цар ні на кого не потурає. Коли це Настася сказала Трьом-синові Борисові:

– Дістав ти жар-птицю, дістав ти й мене, прекрасну дівицю, – щоб ти дістав і моїх дванадцять разків намиста у морі.

А цар каже:

– Як не дістанеш – мій меч, а твоя голова з плеч!

Він іде до коня й плаче. Кінь і питає:

– Чого ти, Трьом-сину Борисе, плачеш?

– Як мені не плакати? Загадав цар таку загадку, що не можна ні тобі, ні мені відгадати.

– Яку?

– Щоб дванадцять разків намиста із моря дістав, того намиста, що Настася розірвала.

– Піди ж, – каже, – скажи цареві, хай дасть сто бочок м'яса і хай дає сто тисяч чоловік.

Цар дав. От кінь і каже:

– Гляди, як прийдеш до моря, поклади те м'ясо навкруги моря. Як повилазять раки те м'ясо їсти – хапай ти біленького: то їхній цар. Вони будуть у тебе прохати його, а ти не давай, поки намиста не поприносять усього.

От він так і зробив. Тільки раки повилазили, він і вхопив біленького. Раки плачуть – кланяються:

– Що вам треба, ми те й приставимо, тільки верніть!

Трьом-син Борис і каже:

– Приставте мені намисто, що в морі розсипане, тоді пушу.

Вони мотнулись усі: те – одно, а те – двоє, так і познаходили все намисто. Він і хотів пустити біленького, а кінь і кричить:

– Не пускай, ще нема однієї намистинки!

От раки як мотнулись шукати, як мотнулись, так йому і витягли шуку; у тій щуці нами- стинка. Він розпоров шуку, знайшов намистину, пустив біленького рака.

Привіз Трьом-син Борис намисто, дивуються всі. От Настася й сказала цареві:

– Пошліть його взнати до сонця: колись воно сходило рано та червоно, а тепер пізно та біло, то чого воно так?

Іде Трьом-син Борис до коня і плаче:

– Чого ти плачеш? – питає кінь. – Не журись: уже не такі цар загадував загадки, та знали, що робити!

От і поїхав він. Коли стоять біля саду сторожі й питають його:

- Куди ти, Трьом-сину Борисе, їдеш?
- Піду, – каже, – до сонця взнати, чому колись воно сходило рано та червоно, а тепер пізно та біло.
- Нагадай же там, – кажуть, – і про нас, що колись цей сад родив та весь світ годував, а тепер і сторожів не прогодує.
- Добре, нагадаю.
- От їде далі, коли стоять два солдати прикутих і питають його:
- Куди, Трьом-сину Борисе, їдеш?
- Піду до сонця взнавати, чого колись воно сходило рано та червоно, а тепер пізно та біло?
- Нагадай там про нас, доки ми будемо стояти поковані?
- От їде-їде далі, коли на дубові жінка та чоловік пару голубів ловлять і питають його, куди їде. Він їм і сказав.
- Нагадай там, – кажуть, – і про нас: доки ми ловитимемо цих голубів?
- Добре, нагадаю.
- Їде-їде далеко, коли там стоїть шинкарка і переливає воду з колодязя в колодязь.
- Куди ти, Трьом-сину Борисе, їдеш?
- Він сказав.
- Нагадай там і про мене, доки я переливатиму воду з колодязя в колодязь?
- Добре, нагадаю.
- Їде-їде далі. Коли лежить кит-риба. Через неї люди їздять і вже таку дорогу зробили, що аж ребра видно. А вона пити хоче й ніхто їй не дасть. Вона тільки ротом чвьякає. От вона й питає:
- Куди ти, Трьом-сину Борисе, їдеш?
- Сказав він їй.
- Нагадай там і про мене, доки через мене будуть люди ходити та їздити?
- Добре, нагадаю.
- Поїхав та й поїхав далі. Коли дивиться – стоїть хатка. Вже перед вечором приїхав у ту хатку. Ввійшов у неї, а там баба, стара-стара, сонцева мати.
- Куди ти, – каже, – Трьом-сину Борисе, їдеш?
- Піду до сонця взнавати: колись воно сходило рано та червоно, а тепер пізно та біло?
- Я ж, – каже, – сину, його мати!
- Він їй розказав:
- Бачив я, – каже, – солдатів на ланцюгу, бачив я і сад великий: колись родив, увесь світ годував, а тепер і сторожів не прогодує. Бачив я чоловіка і жінку, що голубів ловлять на дубові і ніяк не піймають. І бачив я шинкарку, що з колодязя в колодязь воду переливає – ніяк не перелле. Бачив я кита-рибу, що лежить і через неї люди їздять, ходять, аж ребра видно, а води не дають – вона ротом зіпає.
- Баба йому дала повечеряти. Прийшло сонце, вона заховала Трьом-сина Бориса. Полягали спати. Встали вранці. От вона й каже сонцеві:
- Що мені, сину, снилося!
- А що, мамо?
- Снилось мені, що десь є сад великий: як родив, увесь світ годував, а тепер і сторожів не прогодує.
- Еге, мамо, є великий сад, у ньому закопані розбійницькі гроші. Тоді він почне родити знов, як викопають їх.
- І ще мені, сину, що снилося.
- А що, мамо?
- Десь стоять два солдати на ланцюгу прикуті.

– Еге: якби вони ті гроші, що в саду закопані, пожертвували на бідних, то пішли б по своїх містах.

– І ще що мені, синку, снилося.

– А що?

– Десь є чоловік та жінка, пару голубів ловлять на дубові і ніяк не піймають.

– Еге, ловитимуть, поки світ сонця: вони як були молоді, пару дітей своїх згубили.

– І ще що мені, синку, снилося.

– Що?

– Десь є шинкарка: із колодязя в колодязь переливає воду, ніяк не перелле.

– Еге! За шинкарство – найгірніш! Вона переливатиме, поки й світ сонця! Вона як була молода, то кому перелле, а кому недолле.

– І ще що мені, синку, снилося.

– Що?

– Десь лежить кит-риба, і через неї люди їздять.

– Еге, й це є! Якби вона вихрякнула корабель людей, так пішла б у море.

– І що ще мені, синку, снилося.

– Що, мамо?

– Що колись ти сходило рано та червоно, а тепер пізно та біло.

– Еге, і це було. Як була моя дівчина у морі, то вона вийде – я засоромлюсь та й почервонію. Я зйду рано і зайду червоно. А тепер немає моєї дівчини, то я зйду пізно і зайду біло.

От пішло сонце. Здивувалося, що таке його мамі приснилося, що в світі робиться. Пішло воно. А мати дала поснідати Трьом-синові Борисові й розповіла йому все.

Їде він назад. Лежить кит-риба.

– А що, нагадував?

– Казало, – відповідає, – якби ти вихаркнула корабель, пішла б у море.

Тоді кит-риба як харкнула, увесь світ стрепенувся. Їде далі: стоїть шинкарка.

– А що, нагадував про мене?

– Нагадував. Казало, що будеш переливати, поки світ сонця.

– То я, – каже, – не буду поспішатися.

Їде далі. Коли стоять чоловік і жінка, ловлять голубів.

– А що? Нагадував про нас?

– Нагадував. Казало, що будете ловити, поки світ сонця.

– Ну, ми не будемо й поспішатися. А то все така думка, що от-от скоро піймаєш.

Їде, коли стоять ті два солдати й питають:

– А що? Нагадував?

– Нагадував. Казало сонце – як пожертвуєте на бідних ті гроші, що закопані у саду, то по своїх містах підете.

Вони сказали, що пожертвують – зараз так і пішли. Їде далі. Сторожі питають:

– Чи нагадував?

– Нагадував. Казало: як викопаете ті гроші розбійницькі, що тут закопані, то сад буде знов родити.

Вони викопали, сад почав родити.

Прийшов він додому, до царського палацу. Усе взяв і цареві розказав. Цар його нагородив, половину царства наділив йому. У себе тримав його і як із братом з ним жив.

Нещасний Данило

Був собі нещасний Данило. Де вже він не ходив, де не служив – все, що не заробить, так як за водою і піде. Нічого в нього нема. От і найнявся він до чоловіка:

– Посійте мені десятину пшениці, то я вам і послужу рік.

Став він служити, стала його пшениця сходити, стала хазяйська в стрілки йти, а його вже в колос; хазяйська в колос, а його вже й поспіла.

– Ну, – каже, – завтра піду скошу, то це мені і буде.

Коли це вночі набігла хмара, як ударив град, вибило пшеницю. Пішов він і плаче:

– Піду, – каже, – ще де в другім місці наймуся.

Приходить до другого хазяїна:

– Візьміть мене, – каже, – на рік, я вам хоч он за те поганеньке лоша служитиму.

Став він служити, стало те лоша поправлятися, така з нього путня коняка вийшла. «Оце, – думає, – дослужу та й поїду». Коли це вночі набігли вовки і розірвали лоша. Плаче він:

– Піду ще де наймуся.

Приходить ще до чоловіка, а у того чоловіка та на могилі камінь лежав, хто його знає, де він і взявся, може, його ніхто і не рушив одвіку.

– Наймуся я, – каже, – до вас за цей камінь.

Став він служити, став той камінь мінятися, стали по ньому різні кольори: один бік червоний, другий – срібний, третій – золотий.

– Ну, – каже, – камінь вже нікуди не дінеться.

Коли це завтра йому строк, а щось прийшло і стягло той камінь.

Плаче він, жаліється, що от скільки служив, нічого йому Бог не дає.

– Що ж, – кажуть, – як ти такий нещасний, іди ти до царя, як він нам всім отець, то він і тебе прийме.

Послухав він, пішов до царя, цар і помістив його в двірню:

– Роби, – каже, – що буде, подивлюсь, який ти нещасний.

От дивиться цар, що Данило не зробиць, то краще того не буде, та й каже йому:

– Що ж ти кажеш, що ти нещасний, а що не зробиш, то кращого не буде. Хочу я тебе нагородити.

Взяв насипав три бочки: одну золота, другу вугілля, а третю піску і каже:

– Як вгадаєш, де золото, бути тобі царем, а як вугілля – бути тобі ковалем, а як пісок, то і справді ти нещасний; дам я тобі коня і зброю, і їдь ти з мого царства.

От ходив він, ходив, лапав, лапав...

– Ось, – каже, – золото.

Розбили – аж пісок.

– Ну, – каже цар, – справді ти нещасний; їдь з мого царства, мені таких не треба.

Дав йому зброю козацьку, одягу, він і поїхав. Їде він день, їде й другий – нема ні йому, ні коневі їсти. Їде третій день, бачить – стіг сіна стоїть.

– Це, – каже, – хоч не мені, так коневі буде.

Став до стога підїздить, він і зайнявся. Плаче Данило, тільки чує, щось кричить зі стогу:

– Рятуй мене, бо згорю.

– Як же я тебе, – каже, – рятуватиму, як я і сам не приступлюся.

– А ти, – каже, – подай свою зброю, я ухоплюся, а ти й витягнеш.

Подав він туди зброю і витяг таку здоровенну гадюку. «Таке», – думає.

А вона йому й каже:

– Коли ти мене витяг, то відправ і додому.

– Як же я тебе відправлю?

– Бери мене, – каже, – на коня, та куди я буду голову хилити, туди верни.

От хилить вона голову, а він повертає, їхали-їхали і приїхали до такого дворища, що й любо подивитися. Злізла змія і каже:

– Перестій же ти тут, а я до тебе скоро вийду.

Сказала і полізла під ворота. Стояв він, стояв, ждав, ждав, плаче, а тут і вона виходить такою вбраною, красивою панною, відчиняє ворота:

– Веди, – каже, – коня та закусиш і спочинеш. Пішли в двір, а посеред двору дві кринички; набрала вона з однієї стаканчик води, поставила, сипнула жменю вівса.

– Став, – каже, – коня!

«Таке, – думає, – три дні ми не їли, не пили, а вона, як на сміх, жменю вівса дала».

Пішли в горницю, вона і йому шматочок булочки і стаканчик води поставила.

– Що ж мені тут їсти?

Коли глянув у вікно – овес і вода цілі, а кінь уже наїдається. Гризнув він булочки, хльобнув води – уже наїдається, а все ціле.

– Що, – каже, – наївся?

– Спасибі, вже.

– Ну, лягай же спочинь.

Встав він на другий день, вона йому і каже:

– Кинь ти мені свою зброю, коня і одягу, а я тобі дам свою.

Дає йому сорочку і зброю.

– Це, – каже, – така зброя, що стільки б сили не було, як махнеш, якого не достанеш, то той тільки в живих буде; а сорочка така, що, як надінеш, ніщо тебе не візьме, і їдь ти до такого-то шинку, там тобі об'являть, що їхній цар визвав богатиря, то як поїдеш до нього і женишся; то жінці до семи год правди не кажи.

От попрощалися, він і поїхав. Приїхав до шинку, його розпитують, хто та відкіля. Як узнали, що з чужої землі, і кажуть йому:

– Найшла на нашого царя чужа земля, не може цар сам одбитися, а викликає богатиря, щоб його царство одвоював, його дочку забрав і його до смерті догодував.

Показали йому, куди їхати, він і поїхав.

Доступив до царя:

– Так, – каже, – і так, могу я цю чужу землю одбити, дайте мені тільки двох козаків, як що трапиться, щоб звістили.

Виїхав він з козаками в поле.

– Лягайте, – каже, – спіть, а я постережу.

Тільки ті поснули, біжить чужа земля.

– Звертай! – кричить.

– Ні, – каже, – звертай ти!

Чужа земля як зачала кулями кидати, як зачала кидати, чисто тих козаків покрила. Він тоді як махне своєю зброєю, яких тільки не достав, то ті й живі zostалися. Одбив, ото раді йому таки всі, одгуляли весілля, сів він на царство, і живуть собі.

А та чужа земля давай царівну підбивати:

– Що ти пішла за такого, що хто його знає і звідки він, а ми ж все царі, ти взнай, чим він орудує, то ми його знищимо, а тебе заберемо.

Вона і давай його випитувати.

– Що ж, – каже, – вся сила моя от у цих рукавицях.

Вона їх з нього сонного зняла та й віддала їм. От виїжджає він на полювання, вони перестріли його, давай тими рукавицями махати, а він як махнув своєю зброєю, котрих побив, а тих привів і в темницю посадив. Вона знову до нього:

– Де ж ваша сила?

– Сила моя, – каже, – в оцих от чоботях.

Вона і чоботи зняла і віддала. Виїхали вони проти нього, він знову – таки котрих побив, а котрих забрав та в темницю посадив. Та вже в третій раз признався:

– Сила моя, – каже, – в цій зброї, та на мені сорочка така, що мене ніщо не візьме.

Давай вона його улещувати:

– Ви б, – каже, – в баню сходили та змилися, мій батюшка завжди так робив.

Він і подався. Тільки що роздягся, вона і підмінила йому зброю і сорочку, та й віддала тим. Виходить він з лазні, тут його взяли, посікли, порубали, склали в мішок, положили на коня і пустили. От кінь ходив-ходив, блудив-блудив та згадав старе місто, де жив. Прибився до свого дворища, а там його добродійка побачила та й каже:

– Е, – каже, – щось уже Данилові заподіялося.

Зараз взяла його, перебрала, перечистила, зложила, з одного колодязя набрала цілющої води, а з другого живущою покропила, він і ожив.

– А що, – каже, – я ж тобі казала, не кажи до семи років жінці правди, не послухав.

Він уже стоїть та мовчить.

– Ну, – каже, – перепочинь, та я тобі ще щось друге дам.

На другий день дає йому вона ремінь і наказує:

– Гляди, їдь до того шинку, де і вперше був, та як станеш вранці вмиватися, проси шинкаря, щоб він бив тебе цим ременем, як дужче, подовж спини. Як тільки ти води хлюпнеш, то знову будеш у жінки, та тепер уже їй нічого не кажи.

От поїхав він до того самого шинку, переночував, а як став вмиватися, попросив:

– Як хлюпну я, хазяїн, в перший раз води, то бийте мене цим ременем подовж спини стільки сили.

От хлюпнув він, той як учеше його по спині, він і перекинувся конем, та таким конем, що любо й глянути. Хазяїн такий радий, такий радий. «От, – думає, – одного привів, а другим сам став». Зараз на ярмарок, став продавати, а цар і побачив.

– Продай, – каже. – Що тобі дати?

– Та давайте п'ять тисяч.

Цар вийняв гроші, взяв і віддав. Приходить у палац, хвалиться:

– Піди, душенько, подивись, якого коня купив.

Пішла вона, як глянула:

– Е, – каже, – це моя погибель; треба його зарізати.

– Що ти, душенько, як можна?

– Ні, заріж та й заріж.

Стали готувати ножі, сокири, а дівчинка прибігла, обнімає коня та й каже:

– Коню мій любий, коню хороший, який ти прекрасний, та будуть тебе різати.

А він до неї і гиготить:

– Ти, – каже, – дивись, де перша крапля крові упаде, та візьми ту краплю і закопай в саду.

Зарізали його, дівчинка зробила, як він наказував, понесла в сад і закопала. І виросла з тієї крові така вишня: один лист срібний, другий золотий, третій ще який – всі різні.

Пішов раз цар в сад, угледів ту вишню, любує її та й хвалиться цариці:

– Поглянь, яка у нас в саду вишня хороша, хтозна, коли й виросла.

Та як глянула:

– Е, – каже, – це моя погибель, треба її зрубати!

– Що ти, як можна, сама лучча в саду краса – та зрубати.

Все одно:

– Зрубай!

Стали готуватися, а дівчинка прибігла та:

– Вишенько моя, вишенько, яка ти хороша з коня вродилась, та будуть тебе завтра рубати.

– А ти, – каже, – дивись, де перша тріска впаде, то візьми і пусти на воду.

Зрубали вишню, дівчина все зробила, як він казав, пустила трісочку, і такий з неї селезень вилився, що любо й глянути.

От пішов цар на охоту, побачив селянина, а він так сам до рук і йде. Цар одягнув з себе, в воду – і поплив за ним. Той далі та й манить. Як одвів од берега, тоді як схватиться, упав на березі, перекинувся чоловіком, надів свою одягну, а то Данилова і одягну була.

– А пливи, – каже, – сюди!

Приплив той, він його вбив тут, пішов у палац.

– А де тут така-то дівчина?

Показали йому.

– Ну, – каже, – ти мене вдруге на світ народила.

Та й став з нею жити, а свою жінку до хвоста коневі прив'язав і розметав.

Золотоволосий хлопець

Був на світі цар, що не мав дітей. У палаці товкся усілякий люд – придворні, послали й гості, – але палац здавався цареві порожнім, як мужицька стодала на початку літа. Щоб забути про свою гризоту, цар тікав у ліси, ходив на полювання.

Одного дня набрів на хатину. Там жила якась жінка – ще не стара, але й не молода. Цар спитав її:

– Сама живеш?

– Сама.

– А діти де?

– Розійшлися по білому світу.

– А у мене не було дітей. І нема мені життя без них.

– Як твоя величність дуже хоче, я можу постаратися, що вони в тебе будуть.

– А як ти це зробиш? – поцікавився цар.

– Знаю таку знахарку, що має всяке зілля. Та треба купу грошей.

Цар засунув руку до кишені й вийняв жменю золота. Дав жінці й сказав:

– Як роздобудеш того зілля, від якого у моєї жінки народиться дитина, дістанеш ще більше.

– Приїдь через рік.

Цар скочив на коня й поїхав додому. А жінка – до знахарки. Кинула на стіл золота і розповіла, що їй треба. Знахарка сказала:

– Я знаю таке зілля. У царському саду росте яблуня, а на ній – шість яблук: троє низько, а троє – трохи вище. Зірви їх і дай з'їсти царевій жінці.

Жінка пішла у царський сад. Там справді була яблуня, а на ній – шість яблук. Зірвала їх і сховала в пазуху.

«Нема дурних, – подумала жінка. – Царева хоче висиджуватися й вилежуватися у своїх палацах, а я маю дбати, аби у неї були діти? Я їй не дам ні одного яблука. Усі з'їм сама!..»

І з'їла три яблука, а три кинула коняці. До року жінка народила хлопчика із золотим волоссячком, а коняка – лошачка із золотою гривею й хвостом.

І ось приїхав цар. Подивився на файного хлопчика й спитав:

– Це твій?

– Мій...

– А де мій?

– Нема. Знахарка сказала, що твоя жінка персона вищого коліна. Для неї треба зілля трирічної давності.

– Най буде так, як кажеш, – погодився цар. – Але коли твій хлопець підросте, то приєднай його до мене: він повинен жити в царському палаці, бо у нього – золоте волосся.

А син ріс дуже швидко і через три роки став уже великим. Мати вирядила хлопця до цісаря в столицю разом з лошачком. Там жив у покоях, проходжався садом. Усі його полюбили. Цісар більше не хотів ніякого сина і якось сказав хлопцеві:

– Називай мене татом, бо в тебе нема тата. Як умру, то лишу тебе цісарем.

Але вибухла війна із сусіднім королем. Цісар із своїм військом подався воювати. Тим часом його жінка знайшла собі любаса. Хлопець усе то видів і ходив зажурений. Любас троюдив цісареву, аби зігнала хлопця з цього світу. Нарешті сказав:

– Я вмію зробити так, що як рудоволосий сяде на своє ліжко, то зразу в порох розсиплеться!

Ось хлопець увійшов до стайні, до свого лошачка.

– Чому ти невеселий? – спитав лошачок.

– Як мені веселитися, коли бачу, що цісарева обдурює цісаря – вона знається з лихим чоловіком.

– Це правда, легію. Той чоловік – лихий: хоче тебе згубити.

– Ов! Це є зле – а що маю робити?

– Не сідай на своє ліжко.

– Дякую тобі, конику, за добру пораду.

Золотоволосий увійшов до палацу. В кімнаті кинув пояс на ліжко. За одну мить із нього стала купка попелу. Цісарева і її любас вдень і вночі шепталися, як загубити хлопця. А золотоволосий знову пішов до лошачка і той попередив:

– Коли будеш іти до палацу, то набери на руку дров. Перед дверима крикни, аби отворили. Сам не отворяй...

– Дякую тобі, конику, за добру пораду.

Золотоволосий набрав на руку дров, підійшов до палацу і гукнув:

– Егей! Отворіть!

Та ніхто не відчиняв. Хлопець трохи постояв, кинув на двері дровами, а з них за одну мить стала купа попелу.

Цісарева та її любас уже й місця собі не знаходили. Рвали волосся на голові, та не могли придумати, як згубити хлопця.

А тим часом цісар перемиг короля й вернувся додому.

Любас сказав цісаревій:

– Подряпай собі личко, відтак ляж у ліжко й стогни, як перед смертю. Коли зайде цісар і питає, що з тобою сталося, то скажи на хлопця, що він тебе побив.

Цісарева упилася нігтями у своє лице й подряпала його до крові. Відтак лягла в ліжко й почала стогнати:

– Ой, побив мене лайдак, подряпав до крові! Ой-йой, покличте цісаря, бо я умираю...

Цісар прибіг до покою.

– Що з тобою, жіночко?

Цісарева скривилася й каже:

– Мене побив твій приймак, той рудоволосий. Він – чистий розбійник.

Цісар дуже розгнівався. Де ж видано, де чувано, аби якийсь шмаркач бив вельможну пані?!

– Завтра я його повішу! – крикнув розлючений монарх.

Потім покликав трьох катів і наказав їм:

– До ранку зробить шибеницю, бо завтра маю вішати свого приймака.

На другий день шибениця була готова. Довкола поставали рядами жовніри. Як вивели золотоволосого, то він попросив:

– Дозволь мені, ясновельможний цісарю, попрощатися в моїм лошачком.

– Най буде, прощайся, – погодився цісар. І дав розказ: – Ану, приведіть його лошачка.

Десять жовнірів кинулись до стайні, та за одну мить усі десять задерли ногами. Пішли сто жовнірів – і вони полетіли від лошачкових копит. Цісар послав тисячу жовнірів – усі лягли трупом.

Приймак сказав цісареві:

– Тату, не посилайте до лошачка нікого, бо переб'є вам усе військо. Дозвольте, аби сам я пішов і попрощався.

Цісар дав розказ відпустити хлопця, най іде собі до лошачка.

А той сів на коника і прискакав до шибениці. Тоді з коня виголосив:

– Хочете повісити мене – кажете, що я побив цісареву? А я ніколи її не бив, сама себе подряпала, бо має любаса. Хотіла, щоб я вмер, бо про все я знаю. Але мене ніхто не повісить, бо дивіться.

І золотоволосий злетів на конику в повітря.

Летіли день, другий, третій... На четвертий день коник сказав хлопцеві:

– Під нами вже інша держава.

Опустилися на землю.

– Я тебе покидаю, – мовив лошачок. – Як буду ще потрібний, то свисни три рази, і я прилечу.

І відразу зник, ніби його й не було. А парубок пішов собі далі, куди очі дивилися. У лісі зробив сопілку й прийшов до столиці. Ходить вулицями й грає. А у царя цієї держави були три файні доньки. Коли зачули надворі сопілку, найстарша вийшла і спитала:

– Чому, легію, ти так сумно граєш?

Він не відповів.

Вийшла середуца царівна й спитала:

– Чому так сумно граєш?

Їй теж не відповів.

Вийшла найменша. І вона спитала:

– Чому, легію ти є такий файний, а твоя сопілка так сумно співає?

А вона теж була така файна, що парубок замилювався. Він відповів:

– Може заспівати й веселіше, та подаруй мені свій перстень.

Дівчина дала йому свій перстень. Потім узяла його за руку й повела до палацу.

А через кілька днів сопілка весело заграла на їхньому весіллі.

Тридцять перший

Це було тоді, коли ще мій прадід ходив без портяниць, а моя прабабка у попелі гралася. В одного чоловіка було тридцять синів. Не мав бідняк чим їх годувати, а жінка народила ще одного хлопця. Його назвали Тридцять Першим.

Сини повиростали і кажуть старому:

– Ми підемо, неню, у світ. Може, собі знайдемо жінок.

Тридцять Перший теж хотів піти із старшими братами, але вони не хотіли й слухати.

– У тебе ще вуйко вилізає з носа, – насміхалися.

Тридцять Перший залишився вдома. Плакав три дні й три ночі. Тоді батько мовив:

– Збирайся і ти. Наздоганяй своїх братів.

Пішов Тридцять Перший. Ішов один день, ішов другий, а на третій вийшов на широке поле. Серед шовкової трави стояв красний кінь. Тридцять Перший підійшов до нього.

– Конику любий, поможи мені догнати братів.

– Сідай на мене, – заговорив кінь.

Сів Тридцять Перший на коня і полетів під самим небом. Летів день, летів ніч, а вранці кінь промовив:

– Візьми із мого вуха скельце, подивися крізь нього й скажи, що видиш на землі.

Подивився хлопець крізь скельце й відповів:

– Виджу рідних братів. Вони такі маленькі, як ті горобці.

Летіли ще три дні й три ночі. Кінь із хлопцем спустився на землю.

– Отут ми їх почекаємо.

Приїхали брати і дуже здивувалися, що здибалися у світі з Тридцять Першим.

– Ти чого тут? – питають.

– І я піду з вами шукати собі жінку. Неньо мене пустили.

Рушили всі разом. Надвечір зустріли стару-престару бабу.

– Бабко, пустіть переночувати.

– Заходьте, заходьте, мої дорогі, – сказала стара. – Якраз маю тридцять одну доньку, то хотіла б мати таких зятів, як ви.

Кінь прошепотів Тридцять Першому на вухо:

– Коли будеш заходити в хату, візьми з порога постола. Сядете з бабиними доньками вечеряти – копни стіл ногою. Як будете йти спати, то на подушках бабиних дівчат увидите віночки, а на ваших – капелюшки. Копни ліжко ногою і тоді лягайте. А коли баба засне, ти розбуди своїх братів і тікайте геть. Кинеш у море постола, і на ньому перепливете.

А бабина хата стояла серед моря. На березі стара розперезалася і кинула пояс у воду. Всі перейшли по тому поясу, як по кладці.

На порозі наймолодший брат уздрів постола і сунув його в пазуху.

Хлопці зайшли в кімнату, де на столах чекала вечеря. Баба сплеснула в долоні, й з'явилася тридцять одна донька. Це були дуже файні дівчата, але жодна з них не усміхнулася і не вклонилася гостям.

Тридцять Перший копнув стіл ногою, і склянки з вином пересунулися миттю від бабиних доньок до хлопців, а від хлопців – до дівчат. Цього ніхто не видів, але так було. Коли випили вино, бабині дівчата попадали на землю. Вони рвали на собі одержу і так дико ревіли, що страшно було слухати.

А стара подумала, що вона сама переплутала склянки. Швидко наварила якогось зілля і напоїла доньок, щоб видужали.

Після вечері перейшли в сусідню кімнату. Там, де на подушках були капелюшки, мали спати хлопці, а на тих постелях, де були віночки, баба хотіла вкласти своїх доньок.

Тридцять Перший копнув одне ліжко, і тої ж миті усі ліжка помінялися місцями. Цього ніхто не видів, але так було.

Брати полягали і міцно заснули. Серед темної ночі баба увійшла і побила доньок. Потім лягла в куток і захропіла. Тридцять Перший розбудив братів.

– Тікаймо, бо тут чекає нас біда!

Хлопці вибігли на берег. Тридцять Перший кинув постола на хвилі, та й на ньому перепливли море.

Пішли зеленими полями. Ішли, скільки йшли, й стали на роздоріжжі. З нього на всі боки розходилася тридцять одна дорога.

– Тепер іди своєю дорогою, – сказали брати наймолодшому.

Та найстарший брат подумав собі, що з Тридцять Першим варто іти в світ, бо в нього добрий кінь і сам він не з дурних.

– Я піду з тобою, – сказав він.

Наймолодший втішився, що має хоч одного приятного брата. І рушили разом. За три дні прибули до царя і найнялися в нього на роботу: старший вартував на воротах палацу, а менший потрапив служити на кухню. Старшому здавалося, що менший живе ліпше, і його почала мучити заздрість. Пішов до царя й каже:

– Царю, брат хвалився, що може дістати такий буханець хліба, що все військо буде з нього їсти й ніколи не з'їсть.

Покликав цар до себе Тридцять Першого і наказав йому:

– Принеси мені такий буханець, з якого би все військо їло й ніколи не з'їло.

– Звідки я дістану? Я навіть не чув про такий буханець.

– Як цього не зробиш, твоя голова буде лежати там, де стоять тепер ноги! – погрозив цар хлопцеві.

Тридцять Перший розповів своєму коневі про розказ царя.

– Не журися, – заспокоїв кінь. – Ми принесемо той буханець. Сідай-но на мене.

Сів парубок на коня, і вони полетіли до моря. Перепливли на постолі і рушили до бабиної хати. Кінь обернув хлопця на малого песика й сказав:

– Баба пустить тебе до комори. Ти хапай хлібину, яка покрита пліснявою й павутиною, та й тікай до моря. Я буду чекати на тебе.

Так і сталося. Песик бігав сюди-туди коло бабиної хати, доки стара не вздріла його і не впустила до комори.

У сирому закутку песик знайшов хлібину, що була геть покрита пліснявою і павутиною. Схопив – і до коня. А той обернув песика знову в чоловіка, і полетіли до царя.

Цар тішився буханцем, бо він став біленьким і смачним, а скільки з нього не різали, залишався цілим.

Відтоді Тридцять Перший зажив у пошані, а старший брат ще більше йому заздри. Він нашептав цареві:

– Мій братик хвалився, що може дістати таку пляшку вина, з якої буде пити усе твоє військо, а вона ніколи не буде порожня.

Покликав цар до себе Тридцять Першого і наказує:

– Принеси пляшку вина, з якої буде пити усе моє військо, а вона ніколи не стане порожня, або розлучишся з головою!

Засумував хлопець і розповів коневі про новий розказ царя.

– Не журися, легіню, – сказав на те кінь. – Сідай-но на мене.

Перепливли море і знову опинилися перед бабиною хатою. Кінь обернув хлопця на мітлу і порадив так:

– Скачи у сіни, сядь там в кутку і сиди тихенько, доки служниця не кине тебе до комори. Тоді хапай із полиці найбруднішу пляшку і тікай сюди.

Мітла поскакала й стала собі в кутку. А служниця уздріла її і кинула в комору. Тридцять Перший одразу схопив найбруднішу пляшку й пустився до моря. Там обернувся чоловіком, сів на коня і – до царя.

Тим часом пляшка стала з діаманту, а у ній заграв сонячний напій. Цар пив і пив, а пляшка була повна.

Тридцять Перший знову жив у великім гонорі, а старший брат від заздрощів аж сохнув. Він придумав:

– Мій брат нахвалявся, що може принести і пташку-віщунку!

Покликав цар до себе Тридцять Першого і наказав йому:

– Принесеш пташку-віщунку або станеш коротшим на голову!

Пішов хлопець, засмучений, до свого коня.

– Не плач, легіню. У баби-чарівниці буде така пташка.

Перелетіли море, кінь обернув хлопця на мурашку і пояснив:

– Залізь під ліжко баби та чекай, доки не засне. Як від її хропіння буде трястися хата, хапай зі стіни клітку з пташкою і тікай до мене.

Тридцять Перший добре запам'ятав пораду. Він заліз під ліжку, а коли баба почала хропити, що аж хата тряслася, схопив золоту клітку із пташкою-віщункою і дременував до моря. Сів на коня і прилетів до свого царя.

За пташку-віщунку цар ще більше полюбив Тридцять Першого. А старший брат мучився від заздрості, що аж помирав. Пішов знову до царя і каже:

– О ясний царю, мій брат похвалявся, що він може тобі привести таку файну дівчину, якій пари немає на світі.

Цар ще не був одружений і дуже хотів мати вродливу жінку. Покликав легіня і погрозив йому:

– Як не приведеш мені таку дівчину, якій пари немає на світі, то твоя бідна голова заплаче.

Пішов Тридцять Перший до свого коня.

– Що маю робити? Де знайду таку дівчину?

– Не гризися, – мовив кінь. – Іди й скажи цареві, аби дав тобі шовкового полотна, золотих перснів, діамантових ковтків, коштовних намист і срібний корабель.

Цар дав Тридцять Першому все, що той попросив.

На срібному кораблі хлопець поплив зі своїм конем по синьому морю. Пливли три дні й три ночі, а відтак причалили до Зеленої землі. За порадою коня, хлопець порозвішував на щоглах шовкові полотна, поначіпляв, де тільки міг, золоті персні, діамантові ковтки, коштовні намиста. Сам сів і чекає.

На березі з'явилася така файна дівчина, якій пари не було у світі. На сонце – і то можна було дивитися, а на неї – ні. Прийшла на срібний корабель і почала собі вибирати шовк, приміряти ковтки, персні та намиста.

– Ой, які чудеса ви привезли! – хвалила.

Дивилася у люстерко й милувалася прикрасами.

А в цей час повіяв сильний вітер, і корабель полетів від берега. Коли дівчина спохопилася, було уже пізно.

Цар зрадів красуні й хотів повінчатися. Але вона сказала:

– Я не буду твоєю, поки не приведеш сюди усе моє стадо.

Тоді цар покликав Тридцять Першого:

– Як не приженеш її стадо, станеш коротшим на голову!

Хлопець пішов до коника уже сам не свій.

– Не сушися, легіню, – порадив йому кінь. – Скажи цареві, аби дав нам три бочки смоли, дев'ять волових шкір і ще аби підкував мене п'ятипудовими підковами.

Цар наказав усе приготувати. Тоді кінь загорнувся в дев'ять волових шкір, обмастився смолою і попливли вони з Тридцять Першим на срібному кораблі до Зеленої землі.

– Копай глибоку яму, а потім лізь на найвище дерево, – порадив далі кінь.

Засукав хлопець рукави і викопав глибоку яму. Потім виліз на найвище дерево й чекає. А кінь скочив у яму, витягнув з неї голову і так заіржав, аж листя затрусилося. Це вчув дикий кінь, який пильнував стадо, і прибіг на іржання, сиплячи іскри з нізднів. Тим часом кінь хлопця сховався у ямі. Коли дикий відійшов, знову почулося іржання. Прибіг – ніде нікого. Отак кінь-вартівник кидався два дні та вже ледве ноги волочив за собою.

На третій день кінь легіня вискочив із ями, і почалася битва. Билися так, що в обох копита палали, як вогонь. Кінь-вартівник не витримав, завалився на землю. Хлопець спустився з дерева, загнуждав його і погнав на корабель. Услід рушило все стадо.

Перепливли море, прийшли до царя. Але дівчина знову відкладає весілля:

– поки моє стадо не подоють, я не піду до шлюбу!

Цар нараз покликав Тридцять Першого і передав бажання красуні.

– Подоїш її стадо або голову втрапиш! – пригрозив.

Пішов легінь до коня і розповів про свою біду.

– Не гризися, – втішив кінь. – Вдаривш обухом по голові безрогу корову, і стадо саме подоїться.

Тридцять Перший все так і зробив. Величезні казани були повні молока.

– Ходім тепер вінчатися, – умовляє цар дівчину-красуню.

А вона відказує:

– Треба молоко ще скип'ятити, і най у ньому скупається той, що подоїв стадо.

Цар знову покликав Тридцять Першого. Коли почув легінь його розказ, то перелякався. Та коник заспокоїв:

– Лізь у той казан, котрого я оббіжу три рази.

На видовище зібрався увесь двір. Кінь оббіг тричі той казан, у якому молоко кипіло. Хлопець шубовснув, покупався і зробився у тисячу раз фاینішим, як був.

Царю теж закортіло стати таким вродливим, і він, не довго думаючи, стрибнув у гаряче молоко. За ним тільки забулькало.

Тоді Тридцять Перший оженився на дівчині-красуні і сам став царем. А старший брат від заздрощів тріснув.

Про трьох братів і трьох сестер, яких віддали за трьох шашів

Було, де не було, у сімдесят сьомій державі, за скляною горою, за панською бородою. Так би пани держалися на силах, як пісок на вилах. Був один Минька – носився злегенька, мав штани полотняні, а дерся на стіни дерев'яні.

Був один чоловік і були у нього три сини й три доньки. Перед смертю скликав він дітей і наказує:

– Кожний із синів одну ніч має спати на моїй могилі. А тим часом до кожної з доньок прийде її жених. Котрий котру вибере – за того й віддавайте.

Помер чоловік. Старший син зібрався на могилу. Але боявся вночі спати на кладовищі й заночував у сусідській стайні.

Настала друга ніч. Зібрався середущий. Та й цей побоявся спати на могилі – пішов до сусідів.

А сестри помалу почали віддаватися. Як старший брат зібрався на могилу, прийшов жених за старшою сестрою. Звали його Шашем. На другу ніч прийшов жених до середущої сестри. Він теж звався Шашем...

Настала третя ніч. На батькову могилу пішов молодший брат. Запалив собі свічку, сидить і дрімає.

Раз прилетіла вила (фея) – злопотіла крилами й загасила свічку.

– Погано робиш, – каже хлопець, – бо впотемку не будемо нічого говорити. А я хочу з тобою порадитися.

– Ну, якщо так, то запали свічку.

Хлопець знову засвітив і почав казати:

– Будь така добра, вило, порадь, яким способом я міг би взяти царську доньку.

Вила йому каже:

– Я тобі пораджу, якщо ти добрий стрілець... До того царя важко дістатися чужому, бо на палаці сидить півень, що бачить чужого від самої границі. Коли хтось підходить, півень зразу піє – дає знати стражникам. Якби ти з границі міг його застрелити, то пройшов би до царя і взяв його доньку.

– Я спробую...

Ранком хлопець вернувся додому, а тим часом віддалася й третя, молодша, сестра, її жених також звався Шашем.

Наймолодший брат зарядив рушницю, сів на коня і їде до царя. Коли приїхав на границю, вистрілив і вбив царського півня. Поскакав до палацу, а стражники на воротах сплять, ніхто не зупиняє. Відчинив двері й поклонився:

- Добрий ранок вам, пресвітлий царю!
- Доброго ранку. Що ти хочеш?
- Я приїхав за вашою донькою!

Цар подумав і сказав:

- Ну, раз ти міг дістатися до мого палацу, то буде твоя.

Справили весілля.

Хлопець вертається додому з молодою жінкою. Раптом на дорозі їх зупинив жебрак. Припросився на царську карету. Їдуть, їдуть... Коли хлопець дивиться – ні царівни, ані жебрака!

І йде по світу шукати свою жінку.

Приїхав він до старшої сестри. Дуже йому зраділа та каже:

- Ой братику, мушу тебе сховати, бо скоро мій чоловік повернеться і тебе загубить.
- Який дає знак?
- Кине кам'яного м'яча.

Як упав кам'яний м'яч, старша сестра сховала брата під коритом.

Заходить Шаш:

– Кажи, котрий брат зайшов до нашого палацу – якщо старший, злою смертю загине, якщо середущий – злою смертю загине, а якщо молодший – лишу йому життя.

Молодший брат виліз з-під корита. Погостилися, і Шаш йому сказав:

– Тобі треба йти до поганого царя. Якщо будеш мудрий – візьмеш від нього свою жінку, а ні – пропадеш.

Хлопець їде далі. Приїхав до палацу середущої сестри. І та дуже зраділа йому:

– Ой братику, добре, що ти зайшов. Та сховаю тебе під корито, бо як прийде чоловік, то може тебе знищити.

- Який знак дає?
- Кине кам'яного м'яча.

Як упав кам'яний м'яч, хлопець сховався під коритом. Шаш зайшов і каже:

– Котрий брат у нас? Якщо старший – злою смертю загине, якщо середущий – злою смертю загине, а якщо молодший – життя йому дарую.

Тоді молодший брат вибрався з-під корита. Сіли за стіл. А як погостилися, каже Шаш хлопцеві:

– Мусиш поспішати і до третьої сестри тепер не заходь. Я тобі скажу сам, що маєш чинити. Ми, троє братів, уже третій рік воюємо з поганим царем, хоча він – наш няньо. Коли прийдеш у палац, його не буде дома. А коли повернеться додому, зразу почне тебе пригощати. Та дасть тобі слабого вина, а собі налле дужого. Ти при ньому вино обміняй. Цар розсердиться і закричить, чого не береш те, що тобі дають. Спитай: «А ти чого не даєш порядного вина?» Поганець погодиться міняти, бо в нього й так буде більша сила. Якщо жона стане тобі служити, помагати – ти його уб'єш, а якщо ні – загинеш.

Та й приїхав хлопець до царя. Жінка налякалася:

- Ой, я дуже рада, що бачу тебе, але не знаю, чоловічку, чи не загинемо обоє.
- Раз приходять поганець-жебрак:

– А, добрий вечір, братчику! Будемо гоститися...

Налив собі дужого вина, а йому – слабого. Хлопець обміняв чаші. Поганець розсердився:

- Чого не п'єш те, що тобі дають?
- А ти чого не даєш порядного вина?
- Гарзд, випивай і йдемо боротися.

Борються. Поганець чувся в більшій силі, але жона стала помагати своєму чоловікові: на нього лле молоко, на жебрака – воду. Жебрак кинув хлопцем по коліна в землю. Хлопець вискочив і кинув ним у землю до пояса. А доки той вибирався з ями, витяг шаблю й відтяв йому голову.

Жона уклала весь палац у шкаралупу від яйця і поїхали.

Приїхали до молодшої сестри. Шаш зрадив, що швагер переміг поганця. Погостилися і рушають далі. Шаш проводив їх, але коли вийшли на розпуття, він став каменем. Молодша сестра збрала й свій палац в яечну шкаралупу – і поїхали вже троє до середушої сестри.

Знову погостилися. І другий Шаш зрадив своєму швагрові й пішов виправляти його у дорогу. А на роздоріжжі так само став каменем. Середуша сестра збрала свій палац у шкаралупу від яйця – і їдуть до старшої.

І там пригостилися. І третій Шаш, як вивів їх до розпуття, одразу став каменем. Старша сестра збрала свій палац у шкаралупу від яйця – і всі їдуть додому.

Вернулися у своє село, поставили чотири палаци і щасливо жили, бо не стало нечистої сили. Може, й тепер собі живуть. А казці кінець.

Про Іванка-Попрянка

Був один чоловік, і було у нього троє дітей – два хлопці й одна дівчина. Якось хлопці зібралися в поле, а сестрі наказують, щоб принесла їсти. Дівчина питає:

– А як я потраплю, де будете орати?

– Ми прооремо борозну, й будеш іти за тою борозною.

А борозна, яку брати проклали, вела попри царський двір. Цар зрівняв борозну, що вела далі у поле, а проорав її до себе, на город. І дівчина, як несла братам їсти, зайшла в царський двір. Цар замкнув її в палаці.

Чекають хлопці їсти, а сестра не йде. І сердиті, бо вже зголодніли. Вертаються увечері додому і бачать, що борозна повернута до царського двору. Та раз пішли додому. Питаються від матері:

– Чому нам Марійка не принесла їсти?

– Та я ж її послала, – каже мати.

Тоді брати збагнули, в чому діло. На другий день старший прихопив сокиру і йде до царя – визволяти від нього сестру. Заходить у палац:

– Добрий вечір!

– Добрий вечір, ти прийшов у гості? То будемо гоститися.

І думає цар, яким способом погубити хлопця. Наказав жоні, щоб зварила нараз чотири стегна із вола. Вона зварила і поклала на стіл. Каже цар хлопцеві:

– Бери ти одне стегно, а я візьму друге і будемо змагатися: хто скоріше з'їсть, той переможе.

Цар швидко обгриз м'ясо і кісткою вдарив легіня по голові так, що той одразу впав.

Мати дома журиться і плаче.

Пішов і молодший брат визволяти від царя сестру. Пішов і теж походив зле.

Мати собі дома не знаходить місця. Але якось товкла чорний перець, чи як тоді казали – попер, і одна горошина упала на землю. Коли мати мела хату, побачила те зерня і подумала: «Я його не вимету, я його з'їм».

І з'їла. І стала тяжка.

Скоро народився в неї хлопчик. Коли мав три дні, то вже був такий, якби йшов третім роком. Раз питає матір:

– Мамко, чи були у мене брати й сестри?

Мати таїться:

– Та... не знаю...

Поприк не раз повертався до цієї розмови, і якось мати сказала, що в нього були два брати й сестра.

– Ну, йду я їх шукати! – заявив малий.

Узяв палицю в руки й пустився в дорогу. Заходить у двір поганого царя.

– Добрий вечір!

– Добрий вечір. Будемо гоститися?

– Будемо.

Поганий цар наказав жінці, щоб зразу зварила з вола чотири стегна. Вона зварила і поклала перед ним на стіл. Почали змагатися. Укусили по одному разу, по другому, по третьому... Цар так заспішив, що почав давитися, а тим часом Поприк своє стегно доїв і кісткою вдарив царя так, що голова в того розколослася. Узяв сестру й вернувся додому.

А брат поганого царя – і сам поганин – почув, що якийсь витязь убив його родича. Одразу дав наказ, щоб той витязь явився до нього. Поприк прийшов, і цар йому каже:

– На мене йде війною песиголовий цар. Якщо переможеш того песиголовця, то подарую тобі життя, ще й будеш царем. Бо я вже старий і не маю сили ані воювати, ані царювати.

Поприк побив усіх песиголовців олов'яною палицею. Та один відпросився:

– Поприку, не вбивай мене, я тобі лихого не зроблю...

Поприк відпустив. Повернувся Іванко з війни з великою славою. Його одружили на царській доньці й покоронували на царя.

А песиголовець красно одягнувся і пофарбувався, щоб був, як інші люди, і прийшов до молодого царя. Дома була лише його жінка. Песиголовець взявся її підмовляти:

– Якби ти розпитала свого чоловіка, в чому його сила, ми б з тобою зажили не так – ми мали би державу на півсвіту!

Молода цариця була легковажною і сховала в царському палаці песиголовця, щоб чоловік нічого не знав. Коли Поприк вернувся додому, почала коло нього бігати, прислужувати:

– Я тобі зроблю купіль... Я тобі – це, я тобі – те... Але скажи, в чому твоя сила?

– Моя сила – ось у цих двох пальцях. Якби їх зв'язати – пропала би сила.

Цариця пригорнулася і почала в'язати йому пальці, але він порвав. Зв'язала утрое – так само порвав. Зв'язала учетверо – не може порвати. Тоді вискочив песиголовець:

– Ну, якою смертю хочеш помирати?

– Заколи мене і прив'яжи до осла – хай несе, куди хоче.

Песиголовець так і зробив. Несе осел убитого, зустрічає зайця:

– Стій, яцьку!

Заець став.

– Біжи швиденько й принеси живлющої води.

Заець побіг і приніс невдовзі цілющої води. Осел узяв воду і намочив Поприкові рану, потім полив під ніс – і Поприк ожив. Але не має сили.

Ідуть далі. Бачать – лежить рушниця. Поприк с'як-так підняв ту рушницю – коли біжить пес. Він прицілювся, а пес йому каже:

– Не стріляй у мене, я буду ще тобі у пригоді.

– Ну, розкуси мотузок на моїх пальцях.

Пес розкусив, і Поприк знову дістав силу. Повернувся у царський палац. Песиголовця одразу застрілив, а жінці поставив під одне око відро, щоб плакала за ним, першим чоловіком, а під друге – цебер, аби лила сльози за песиголовцем. Коли уранці подивився, у відрі сліз зібралосся мало, а цебер був повний. Значить, плакала за песиголовцем.

Поприк узяв рушницю, застрілив її.

А сам узяв собі бідну дівчину. Лише сестру видав за багатого графа.

І всі вони дуже красно жили, доки не порвалися їм жили, а наші не подужали.

Про хлопця, який звільнив свою матір з полону Поганина

Жив один Білий цар. Він мав таку прекрасну доньку, що над неї не було на світі. Немало царевичів сватали її, але батько не хотів віддати. Сватався до дівчини і змії-Поганин, та й за нього її не дали. Поганин дуже розсердився і пригрозив:

– Тепер вона не сміє на сиру землю ступити, і сонце на неї не сміє засвітити, бо інакше прилечу й понесу її.

Але знайшовся один принц, котрий посватав доньку Білого царя. Він правив невеличкою сусідньою країною. Не сам прийшов до царя, а написав йому листа: «Чи можу я приїхати сватати вашу доньку? Я чув, що багато вже сватало її, але ви не хотіли ні за одного віддати. То наперед у письмі питаю, чи дасте за мене».

Цар відповів: «Можеш прийти». І молодий принц дуже зрадів. Він був сиротою, нікого з родичів не мав і, коли збирався у дорогу, передав державу своєму міністрові.

З'явився у палац і каже:

– Ну, я тут! Прошу вашу доньку за жону!:

– Слухай, сину, – говорить Білий цар, – я не тому тебе позвав, що хочу за тебе віддати свою доньку, а тому, аби тобі пояснити: мою доньку сватав і цар Поганин, але я не дав. Він страшно розсердився і пригрозив, що як вона віддасться за іншого, то він її викраде. Тепер на мою доньку не сміє сонце засвітити, вона не сміє на сиру землю ступити. Я її вбережу, а ти не зумієш.

– І я зумію вберегти принцесу! – заявив одразу принц.

Так вони говорили між собою двоє, без царівни. Та принц дуже би хотів побачити дівчину і попросив царя:

– Покличте її, хай на неї бодай подивлюся.

Цар потряс своїм дзвоником. Принцеса увійшла і сіла на стілець біля свого батька.

– Ну, донько, – каже цар, – чи хотіла б ти вийти за цього хлопця? Він обіцяє вберегти тебе від злого Поганина, та я чогось не вірю. Ніде ти не будеш у такому надійному місці, як дома, в палаці.

А вона відказує:

– Няньку, але мені вже час виходити заміж. Доки я буду дівочити? Раз треба справити весілля.

Подивилася на хлопця, і він дуже полюбився їй.

– Ну, коли так, то я не перечу, – погодився цар. І ще того дня наказав готувати весілля. Справили весілля, і молоді щасливо провели три місяці в царському палаці. А потім зять каже:

– Няньку, мені треба збиратися в дорогу. Я залишив державу на чужу людину. Мене там давно чекають.

Білий цар дав зробити для них окремих вагон, і привели туди принцесу так, щоб на сиру землю не ступила і щоб на неї сонце не світило. У країну принца виїхали вночі, коли сонця не було. А від станції до його палацу постелили килими, щоб царівна не стала на землю.

І молоді щасливо жили далі. Через півтора року знайшовся в них хлопчик. А той хлопчик мав на голові три золоті волоски. Минуло ще три місяці, і сталося велике нещастя: молодий цар виманив свою жінку в сад погуляти. Вона не хотіла, казала йому:

– Чоловіче, хіба ти не знаєш, що Поганин поклявся мене викрасти, якщо ступлю на сиру землю або якщо на мене блисне сонце.

– А може, то неправда? Може, нянько лиш так говорив, бо не хотів тебе від себе віддати... Я візьму тебе за руку, то хто тебе вирве з моїх рук?

– Ой, я дуже боюся!

– Не бійся нічого!

Винесли в сад і малу дитинку, приколисали та й гуляють поміж зеленими деревами, кущами. Небо чисте, ніде ні хмаринки. Раз лиш над ними знявся вихор, надлетів змії-Поганин і схопив принцесу. Принц дивиться, а жінки немає. Почав бігати – в косицях, у кущах шукати. Ніякого сліду! Тоді зрозумів, що її поніс Поганин. Принц гірко заплакав. Пішов шукати для хлопчика якусь годувальницю...

Хлопчик ріс, як з води. У три роки вже тягся до книжки. Записали його в таку школу, де вчилися лише панські діти, що мали вже по десять, по дванадцять років.

Вчитель тикав іншим школярам під ніс:

– Видите, я вчу вас стільки років, а цей хлопчик тут лиш один рік і навчився вже більше за вас!

Дітлахи розсердилися на здібного хлопчика і почали його обзивати:

– Тебе знайшли в капусті! Тебе знайшли в капусті!

Чули, що його мати пропала десь безвісти. Хлопчик повернувся додому зажурений і питає:

– Няньку, а де моя мама?

– Ой, була в тебе мама, але щось її вкрато, і не знаю за неї нічого.

А з хлопчиком ходив до школи й син удовиці. Він мав уже дванадцять років, і хлопчик запитав:

– Приятелю, ти старший за мене – може, пам'ятаєш мою маму?

– Твої мами я не бачив, але чув, що люди говорили... Ходи до нас. Моя бабка вже дуже стара, має сто дев'ять років. До неї на гадання йдуть зі всього світу. Вона щось порадить.

І просто зі школи хлопці прийшли до тої гадалки.

– Велике діло, хлопчику, тебе бачити, – каже стара. – Ти ніколи до нас не заходив. Що привело тебе сюди?

– Бабко, я хотів би знати за свою маму. Яка вона була, чому пропала і де вона тепер?

– Твоя мама, синку, – донька Білого царя. Вона така прекрасна, що на світі іншої такої немає... Сватав її Поганин, та не дали за нього. Він страшно розсердився і сказав: «Не сміє на сиру землю стати, а сонце не сміє на неї світити, бо інакше прилечу й понесу її». А твій нянько взяв її за жінку і не повірив тим словам. Повів твою маму в сад трохи пройтися, і тут її вхопив змії-Поганин.

– Чи живе моя мамка?

– Живе.

– Порадьте мені, бабко, як її побачити?

– Якщо будеш розумний – побачиш, а якщо дурний – загинеш. У вашому саду є ліщина. А на тій ліщині три прутики-однолітки. Ти виломи собі середній прутик і йди з ним уздовж муру, доки не побачиш замуrowаний у ньому залізний рожен. На тому рожені настромлена кінська голова. Прутиком удар три рази по голові – і з'явиться кінь. Він порадить, що далі робити.

Хлопчик так і зробив. Зрізав із ліщини середнього прутика, знайшов рожен з кінською головою, вдарив по голові три рази тим прутиком, і голова підскочила аж під самі хмари. З'явився перед хлопцем прекрасний жеребець – золота шерсть на ньому.

– Для чого ти мене розбудив? Що тобі треба? – спитав кінь.

Хлопець розповів:

– Так і так, шукаю мамку...

– А хто тобі порадив звернутися до мене?

– Така й така баба, ворожка.

– І що би ти хотів?

– Увидіти мамку.

– Ну, коли так хочеш видіти свою мамку, то йди під ту ліщину, з якої цей прутик, і там глибоко в землі знайдеш іржавий ключ. З ключем піди в крамницю, що поросла бур'яном,

бо має триста років. Відкрий двері до тої крамниці й там побачиш поламани сідла, підкови, кусочки шаблі та рушницю. Положи все те у міх і принеси сюди. Крамницю замкни, а ключа знову закопай під ліщиною.

Хлопчик знайшов іржавий ключ, відімкнув двері до крамниці і знайшов там поламани сідла, підкови, кусочки шаблі та рушницю. Склавав усе то в міх і приніс до коня...

Кінь на те подув, і тут же постали діамантове сідло, золоті підкови, срібні шабля й рушниця.

– Ну, прибий мені підкови, – сказав кінь.

І хлопець прибив.

– Осідлай мене.

Хлопець осідлав. Рушницю й шаблю взяв на себе.

– Приготуй нам на цілий місяць їжу.

Хлопець усе приготував, тоді кінь питає:

– Як хочеш їхати: як вихор чи як гадка?

– Так, щоб було добре і мені, й тобі.

Піднявся кінь під хмари і летять, летять, летять.

Місяць летіли без зупинки, доки не побачили величезну гору. А на тій горі було таке широке поле, що не мало краю.

– Злізай, – сказав кінь, як спустився вниз.

Хлопець став на землю, і він наказав:

– Викопай для мене таку глибоку яму, аби мене з неї не видно було.

Хлопець викопав. Кінь скочив у яму й наказує далі:

– А тепер мене загреби так, аби не було слідно ніякого горба. А прутика з ліщини встроми мені над головою. Сам підеш цим полем. Там зустрінеш одного за одним двох величезних чоловіків. Та не налякайся, вони тобі нічого злого не зроблять. Вони тобі порадять, як дійти до мамки. Будеш розумний – не загинеш, будеш дурний – пропадеш... А коли повернешся знову на це місце, то дивися добре: якщо прутик всохне – не викопуй мене, бо я буду мертвий, якщо прутик лишиться зелений – викопай мене, я буду ще живий.

Хлопець закріпив коня і йде полем. Здалеку помітив великий вогонь – якби хто хату запалив. А коло вогню сидів чоловічесько, який ногами обняв ватру. На вогні кипів грубезний котел, повний баранячого м'яса. Чоловік великий, як полонина. Хлопець трохи налякався, але поклонився:

– Добрий вечір, старче.

– Добрий вечір, – зрадів чоловічесько. – Сякої душі я ще тут не бачив, відколи народився. Як ти сюди потрапив? Куди йдеш?

– Я йду шукати свою матір. Може, ви щось знаєте за неї?

– Та чия твоя мати?

– Донька Білого царя. З-за Червоного моря.

– Знаю... Твою матір вкрав мій найменший брат – Поганин. Та ти її не визволиш. Краще повернися. Тут, на полонинах, страшні звірі і птахи живуть – можуть тебе з'їсти... Видиш, який я чоловічище, а мій молодший брат ще більший – і то Поганин нас обох поборов і вигнав. Що ти йому вчиниш? Він має, щоб ти знав, двадцять чотири голови!

– Ні, я не вертаюся, – відказує хлопець. – Я хочу побачити свою рідну мамку, хоча б тої хвилини загинув! Аби лише побачив її.

– Ну, коли так хочеш видіти її, то увидиш, але не визволиш з полону.

Чоловік махнув ногою й визув чобота:

– Сідай на цей чобіт – він понесе тебе до мого молодшого брата. Понесе тебе на таку гору, на яку ніхто не може вийти.

Хлопець сів на чобота і прилетів на інше поле, ще більше. Бачить він такий вогонь, якби зразу дві хати палали. А коло вогню ще більший чоловік ногами обняв ватру і в грубезному котлі варить собі м'ясо. Хлопець поклонився:

– Добрий вечір...

– Добрий вечір, – зрадів чоловічисько. – Сякої душі я ще тут не бачив, відколи народився.

Як ти сюди потрапив?

– Від вашого старшого брата.

– А куди йдеш?

– Шукаю свою мамку.

– Та чия твоя мамка?

– Донька Білого царя.

– Знаю, знаю... Твою матір викрав наш наймолодший брат. Він нас обох із братом поборов і прогнав від себе геть... Що ти йому вчиниш? Він, неборе, має двадцять чотири голови! Вернися додому, бо знищить тебе.

– Не вертаюся. Я хочу увидіти свою дорогу мамку, аж би й нараз загинув. Аби лише я побачив її...

– Ну, коли так хочеш її увидіти, це можемо зробити. – Здоровань махнув ногою і визув чоботисько. – Сідай на цього чобота і він понесе тебе, куди загадаєш.

Хлопець сів на чобіт і подумав, щоб ніс його до матері. Чобіт миттю, якби кліпнув оком, прилетів з ним на Скляну гору, де жив Поганин. А жив той шаркань у прекрасному будинку із самого золота, на двадцять чотири поверхи. Скільки голів у Поганина, стільки було поверхів у його палаці.

Коли хлопець зайшов до кімнати, мати його побачила і зомліла. Хлопець покропив її студеною водою:

– Не бійся, білоглава (ще не називав її своєю матір'ю), я чиста душа.

Мати прийшла до тями і каже:

– Я не тому злякалася, що ти якась нечиста душа, а з несподіванки – як ти сюди потрапив?

– А ти?

– Я йшла не сягаючи ні неба, ні землі.

– Ну, і я так само...

– Але ж Поганин, який мене сюди приніс, хвалився, що нема того на світі, хто би на цю гору дістався.

– Багато би казати, а нічого слухати, – відповів їй хлопець. – Розповідай, що ти за одна і що з тобою сталося.

– Я донька Білого царя, з-за Червоного моря. Мене сватав Поганин, але нянько не віддав мене за таку потвору. Поганин розсердився і пригрозив, що більше не сміє на мене сонце засвітити, а я не смію на сиру землю ступити, бо інакше він мене вкраде. І викрав мене від чоловіка, того і того принца.

– Скільки ви жили разом? – розпитує хлопець.

– Півтора року.

– А чи була у вас дитина?

– Був хлопчик.

– Скільки йому було місяців, коли змій вас викрав?

– Три місяці.

Далі її запитав, як зовуть того принца, що був її чоловіком. Вона відповіла, і тоді хлопець вигукнув:

– Ти – моя мама, а я – твій син!

– Неправда.

– Чому?

– Бо моєму хлопчикові було би тільки дев'ять років, а ти вже хлопчисько...

– Мамко, я ріс, як із води... Я твій син!

Тоді вона каже:

– Нахилися. Мій син мав на голові три золоті волоски.

Хлопець нахилився, а вона побачила в нього на голові ті три волосини і знову зомліла.

Хлопець підняв її з землі, вона отямилася, і дуже радіє, обнімає сина, цілує...

Приготувала швидко їсти, пити. Сіли й гостяться. Та мати згадала:

– Ой синочку, ми веселимося, а опівночі змій-Поганин повернеться, якби тебе не знайшов!..

– Мамо, про це нема що говорити. Вивідайте, де у нього сила. Він мусить мати ще якусь окремішню силу. Тепер я піду геть, а через три доби навідаюся знову.

Сів на чобота, подумав, куди полетіти, і знявся у повітря. Летить попід хмари і чує десь у них таку прекрасну музику, що аж серце мліє. «Неси мене туди, де та музика», – подумав він, і чобіт тої ж миті полетів крізь хмари. Глянув хлопець – перед ним будинок на дванадцять поверхів. Він відчинив двері. Дивиться – в кімнаті горить світло, посередині стоїть широке ліжко, в ньому три дівчини сумненько гусяють. Поклонився:

– Добрий вечір, сестри!

– Доброго здоров'я тобі, легію!

– Чи я би міг у вас заночувати?

– Ночуй, але з умовою, що до другої кімнати не заглянеш. Якщо туди ступиш, то там залишишся навіки. Бачиш, і ми не сміємо з цього ліжка встати: якби рушилися з місця, був би нам кінець.

– Та хто ви такі?

– Наш нянько – Поганин. Він заляв нас так, що мусимо сидіти на ліжку, доки не знайдеться якась людська душа, котра переночує в цій вежі три ночі. Лише рано-вранці, на полудень та ввечері ми можемо встати на якусь чверть години.

Дали дівчата хлопцеві вечерю і полягали спати: вони – на одному залізному ліжку, а він – на другому. Спить як мертвий, та уві сні чує:

– Вставай, принце, бери свою шаблю і рушницю і біжи до другої кімнати.

Схопився, оглянувся: дві дівчини сплять, а одна сидить, вартує. Та він на неї не зважав – узяв шаблю і рушницю та й відчинив двері в сусідню кімнату. Не встиг їх зачинити, як на нього налетів дикун. Почали рубатися. Цілу годину билися, аж будинок трясся.

Попівночі дикун заревів:

– Ой, коби мені тут дуб, аби я з'їв із нього корінь, то ти би пропав!

– Ой, коби моя мила не спала, – крикнув на те принц, – аби подала мені погар вина й кусок калача, то ти би пропав!

Але запіяв півень, і дикун сховався.

Рано-вранці о шостій годині сестри встали з ліжка. Одна готує їсти, друга побігла за водою, третя накриває вже на стіл. А коли минуло п'ятнадцять хвилин, вони знову скочили на ліжко. Хлопця не будили, бо був дуже змучений і солодко спав.

Спав до восьмої години. Потім устав, помився, поснідав і сів біля дівчат. Вони гусяють, він співає.

На полудне сестри підвелися, швидко пообідали і – знову на ліжко...

Настав вечір. Дівчата повечеряли й кличуть принца до себе, аби співав далі. Але він ліг спати, бо їх сумна музика навівала сон.

Цієї ночі вартувала середня сестра, а дві інші спали.

Раз хлопець чує уві сні:

– Вставай, бери шаблю і рушницю і біжи до другої кімнати, бо позбавишся життя.

Схопився він і бачить: одинадцята година. Взяв шаблю, рушницю – і до сусідньої кімнати. Лише відчинив двері, як дикун – на нього. Одною рукою принц закриває двері, а другою – обороняється. Билися дві години. В годину по півночі дикун заревів:

– Ой, якби мені тут дуб, аби я з'їв із нього корінь, то ти би пропав!

А хлопець гукнув:

– Ой, якби моя мила не спала, аби мені подала погар вина й кусок калача – ти би сам пропав!

На те запіяв півень, і дикун сховався.

Хлопець вернувся на своє ліжко і заснув. Так уже дві ночі перебув.

Уранці сестри повставали, приготували їсти, пити. Поснідали – і знову на ліжко. Але не гусяють, бо принц дуже зморений і солодко спить.

Старша каже:

– Любі мої сестри, що я чула передминулої ночі! Принц уночі встав і пішов до другої кімнати, а там почалася страшна боротьба. Довгий час не було чути нічого, крім брязкоту, потім почувся крик: «Ой, якби мені тут дуб, аби я з'їв із нього корінь, то ти би пропав!» А принц відповів: «Ой, якби моя мила не спала, аби мені подала погар вина й кусок калача, то ти би пропав!» Я хотіла йому понести погар вина й кусок калача, та не посміла зійти з ліжка.

– І я це чула, – каже середуша. – Я теж побоялася підвестися з ліжка.

Тоді старша говорить:

– Ну, молодша сестро, тепер твоя черга. Коли з сусідньої кімнати почується крик, зразу носи вино і калач. Підготуй того вина, що наш няньо у сто років пив.

На третій вечір знову принц ліг спати зразу по вечері. В десять годин почув крізь сон голос:

– Вставай, бери шаблю і рушницю й біжи до другої кімнати, бо втрапиш життя.

Він схопився, взяв шаблю й рушницю – і до сусідньої кімнати. Лівою рукою закриває двері, а правою борониться, бо дикун розлючено на нього нападає. Билися три дні. В годину по півночі з дикуна потекла кров і заливає всю кімнату. Хлопець почав тонути, а дикун заревів:

– Ой, якби мені тут дуб, аби я з'їв із нього корінь, то ти би пропав!

Принц вигукнув:

– Ой, якби моя мила не спала, аби мені подала погар вина й кусок калача, то ти би сам пропав!

Тоді молодша із сестер швидко принесла йому вина й калача. Принц випив вина, закусив калачем і відразу дістав таку силу, що порубав дикуна на дрібні шматки.

Тут півень запіяв, вітер завіяв, двері зачинилися за принцем, і він повернувся до ліжка. Змучений, закривавлений одразу ліг.

Дівчата повставали, нагріли повний кадіб морської води, викупали сонного і положили спати.

Ранком збудили принца, сіли з ним за стіл гоститися. Тепер уже не мусили сидіти на ліжку.

Старша каже принцові:

– Ти бився за нас три ночі та й звільнив нас. Зараз вибери собі котру хочеш і будеш за царя на всю нашу державу.

– Я вибрав би молодшу, – каже принц. – Якщо вона хоче, то нехай чекає на мене один рік. Через рік прийду, як не загину.

Відкланявся, знову сів на чобіт і тільки подумав: «Неси мене до мами» – як вилетів на Скляну гору.

Мати дуже зраділа йому. А він одразу запитує:

– Ну, мамко, ви дізналися, де в Поганина сила?

– Питала.

– Ну і що?

– Спочатку так ударив мене, що полетіла до стіни. А потім сказав, що його сила – у мітлі. А як пішов битися із залізною бабою (він кожного дня б'ється на горі з тою бабою), я мітлу позолотила, повіла в шовк і зачинила в скрині – кімнати не мела. Через добу він повернувся і почав кричати: «Чому кімната не метена?» Кажу: «Та я твоєю золотою силою сміття б вимітала? Я вмію шанувати твою силу». Тоді плюнув мені межі очі: «Пропала би ти, хіба моя сила – у якійсь мітлі?» Я почала його цілувати і, плачучи, питати: «Чому ж мені не скажеш, у чому твоя сила?» «Моя сила в шкатулці», – зареготав Поганин. Я почистила шкатулку і позолотила. Він, як побачив, задивувався: «Нащо ти це зробила?» – «Аби твоя сила була в чистому місці». А він знову плюнув мені межі очі. Правда, вже повірив, що я шаную його силу. Я обняла його й поцілувала. Тоді він заговорив: «Я би тобі сказав, де моя сила, але ти її не будеш видіти...» Кажу: «То нічого, хоча буду знати, де вона і яка вона». Він на те: «Ну, слухай сюди: за Червоним морем є великий явір, такий височезний, що його вершини ще ніхто не сидів. У того явора є три товсті гілляки. На вершині середньої – золоте гніздо, а в тім гнізді – золота качка, а в тій качці – три золоті яйця, а в тих золотих яйцях – моя сила...»

– Ну, мамко, – зрадів хлопець, – це може бути правда!

І почав збиратися в дорогу:

– Через три доби мене чекайте.

Сів на чобіт, подумав: «Неси мене за Червоне море до товстого явора, що на ньому золоте гніздо, а в гнізді золота качка» – і полетів, якби оком кліпнув.

Чобіт упав із ним під явір. Принц узяв рушницю, прицілився й подумав: «Убий золоту качку». Вистрілив і бачить – золота качка падає прямо до його ніг. Принц шаблею розрізав її й вийняв три золоті яйця.

Розбив одно яйце, розбив друге, хоче розбити третє – і в ту мить з'явився Поганин-шарканин:

– Ой не троци останнє яйце. Я вже тобі нічого не зроблю. Я вже слабший від тебе... Мені лише хотілось би ще жити, дивитися, як цей світ тече. Обдаруй мене отим яйцем, і я тебе чимось обдарую.

– Чим ти мене, змію, обдаруєш?

– Але даси мені яйце?

– Дам.

– Ти матір шукаєш?

– Так, її.

– Знав я тебе ще в утробі матері. Ой, якби я відав, що ти мені будеш давати силу!..

– Кажи, чим обдаруєш?

– Тим палацом, де ти бачив матір.

– Але як я понесу палац із собою?

– Понесеш. Вийдеш на останній, двадцять четвертий поверх і там знайдеш золоту шкатулку, а в ній – золотий прутик. Візьми того прутика і вдар ним по палацу з трьох боків, а собі подумай, аби палац зробився – яйцем, горіхом і яблуком... Так і станеться. А як прийдеш у свій край, оте яйце поклади на землю, вдар золотим прутиком – і той палац на новому місці стане таким, як був на старому.

– Це правда?

– Чиста правда.

Принц розбив яйце, і Поганин-шарканин розсипався на порох.

Тепер уже спокійно принц сів собі на чобіт, подумав:

– Неси мене до моєї мами, – і полетів на Склану гору.

Мати вибігла на двір.

– Ну, мамко, Поганина вже нема на світі!

Мати дуже зраділа і приготувала велику гостину.

Коли пригостилися, то пішли по кімнатах. Дивляться: в одній повнісінько срібла, в другій – золота, в третій – діамантів, у четвертій – усіляка їжа, а в п'ятій – напої.

– Синку, та тут усього досить на тисячу років!

– Досить, мамко!

Подивилися вони увесь палац і, змучені, полягали спати. Коли мати заснула, син узяв ключі і з поверха на поверх вибрався наверх – на двадцять четвертий. Відімкнув двері двадцять четвертої кімнати, знайшов у ній золоту шкатулку, а в шкатулці – золотого прутика. Позакривав за собою двері, спустився вниз і золотим прутиком ударив з трьох боків, а собі подумав, щоб палац зробився золотим яйцем.

І так сталося: палац почав швидко зменшуватися і вчинився золотим яйцем. Принц положив яйце в кишеню, сів на чобота й подумав: «Неси мене до твого господаря».

Піднявся чобіт понад хмари, а спустився на широкому полі біля велетня. Чоловічесько грівся біля вогнища і в котлі варив м'ясо:

– Ну, як ти злітав?

– Добре.

– Чи бачився з матір'ю?

– Бачився.

– А де мій брат Поганин?

– Пропав.

– Ну, хай тобі щастить. Ти й нам допоміг звільнитися від лиха. Тепер усі міста будуть наші, а не його, Поганина.

Вийняв із котла м'яса і пригостив принца. Принц поїв і передав велетові чобіт, за все гарно подякував. А потім відкланявся, сів на другий чобіт і подумав: «Понеси мене до твого господаря».

За пару хвилин чобіт опустився на широкому полі біля першого велета. Той так само обняв ножиськами вогнище й варив у котлі їсти. Спитав принца:

– Ну, як ти злітав?

– Добре.

– Чи видівся зі своєю матір'ю?

– Видівся.

– А де брат Поганин?

– Пропав. Розсипався на порох.

– Ну, дякую тобі, що ти і нас визволив від біди.

Велет сягнув у котел, вийняв добрий кусок м'яса і пригостив хлопця.

Принц поїв і передав господареві чобіт. Відкланявся і рушив у дорогу пішки. Думає собі: «Прийду до коня, який там закопаний, і якщо він ще живий – вернуся додому, а якщо вже мертвий – залишимося з мамою жити у палаці на тім місці».

Йде, йде, йде. Прийшов на те поле, де закопав свого коня. Дивиться – прутик на кінці ще трохи зелений. Швидко розкопав коня. І як тільки торкнувся його, той одразу підскочив до неба, полетів попід хмари, а коли став на землю, то зробився у сім разів кращим.

– Ну, як ти ходив?

– Добре.

– А твоя мама де?

– Тут, – показав принц на яйце.

– Якби ще одну добу тебе не було, не знайшов би ти мене живим. А тепер усе гаразд. Куди хочеш їхати?

– У свій край.

Погостилися. Трохи перепочили, і кінь каже:

– Ну, сідай на мене. Як хочеш летіти – вихром або гадкою?

– Так, щоб мене не загубив. Щоб мені й тобі було добре.

Кінь знявся під хмари. Летіли, летіли й прилетіли до царського саду. Кінь спустився в сад біля рожна, де його хлопець розбудив...

– Чи впізнаєш, де ми? – спитав кінь.

– Ще ні.

– Ми – дома. Дивися – рожен.

– А що нянько робить?

– Сидить за столом і новинки читає. Він дуже постарівся...

Принц завів коня у царську стодолу, покормив його цукром і пішов у знайомий палац – до свого батька.

Батько аж злякався: хлопець – у діамантовому одязі, шабля блищить, рушниця за плечима...

– Не бійтеся, няньку. Я ваш син!

– Не можеш ти бути моїм сином, бо мій хлопчик іще не міг вирости в такого хлопа.

– Няньку, я ж ріс, як із води. Хіба ви забули?

Батько тільки дивиться й не вірить, що це – його син.

Тоді хлопець каже:

– Няньку, чи ви хотіли би видіти свою жінку, а мою маму?

– Де би не хотів!

– Ну, ходіть зі мною і увидите...

Повів його на широке поле і показав яйце:

– Тут є ваша жінка, а моя мамка...

Цар покрутив головою. Подумав собі: «Хлопець блукав по світу, усього надивився, немало натерпівся – і здурів». А той усміхнувся:

– Не вірите?

– Не вірю.

– Ну, дивіться...

Син поклав яйце на землю, вдарив по ньому з трьох боків своїм прутиком і подумав, щоб постав палац... І палац почав рости й рости. Виріс аж на двадцять чотири поверхи.

Батько не міг надивуватися. Коли палац зробився таким, як був на високій горі у Поганина, син узяв батька за руку і повів з одного поверха на інший.

На дванадцятому поверсі він відчинив двері і показав на ліжку:

– Чи пізнаєте ту жінку, що спить?

– Ні... Розбуди її.

– Мамко, вставайте!

Мати підхопилася і не розуміється, де вона знаходиться. Глянула на царя і питає сина:

– Що це за чоловік?

– Це мій нянько, а ваш чоловік.

– Я не вірю.

– Ну, якщо не вірите, то ходіть за мною.

Син узяв її за руку і повів униз, у старий палац.

– Тепер вірите?

Мати не впізнавала царського палацу, лише коли побачила колиску, де хлопчик колисався, і ліжку, де він народився, то сказала:

– Тепер уже вірю.

Тоді всі троє обнялися і розцілувалися. Зробили в палаці велику гостину, на яку запросили й сусідніх царів.

Як гості розійшлися, хлопець пішов спати, бо був дуже змучений. А його батько і мати в сусідній кімнаті стали розповідати, що вони пережили. Потім батько запитав:

– Ну, чи є ще десь на світі такий витязь, як наш син?

– Є... Син Зеленого царя.

Хлопець крізь сон почув ці слова, одразу схопився і став у дверях:

– Мамко, а де син Зеленого царя?

Мати з батьком знали, що хлопець не заспокоїться, доки не знайде того витязя, сина Зеленого царя.

– Дитинко моя, – почала просити його мати, – я лише так сказала. Такого витязя, може, і немає.

Але син не слухає... Вийшов надвір і – просто у стодолу до свого коня:

– Чи ти знаєш за такого витязя – сина Зеленого царя?

– Знаю, але тобі не треба їхати до нього, бо він сильніший і за тебе. Його кінь – мій двоюрідний брат, він сильніший і швидший за мене. У нього шабля не така, як оце у тебе: що він загадає – то зрубає; і рушниця не така: що він загадає – то стріляє. Не їдь ти до нього.

– Ні, поїду.

– Ну, якщо так, то їдь... Приготуй нам їжу на довгу дорогу.

Принц приготував, склав на коня й сів на нього сам.

– Як хочеш летіти – вітром або гадкою?

– Так, щоб і мені, й тобі було добре. Рушили в дорогу. Летять попід хмари – день, тиждень, два тижні. Прилетіли на високу гору.

– Ну, злізай.

Поїли, відпочили.

– Видиш ті білі верхи? – питається кінь.

– Виджу.

– То не гори, а палац Зеленого витязя. Зараз приїдемо туди. Витязь буде спати, він завжди спить у стайні, біля свого коня. Сам – на правому боці, а кінь – на лівому. Як зайдемо у стайню, ти мене прив'яжеш на місце коня витязя, а його коня переведеш на другий бік. Тебе той кінь до себе підпустить, а іншого когось не припустив би. Над Зеленим витязем – шабля і рушниця, а вони постійно колихаються і побрязкують, і він нічого не почує. Ти його шаблю зніми і прив'яжи на себе, а свою повісь. Потім ляж біля нього і штовхни його, щоб прокинувся. Сам прикинись, що спиш. Він схопить шаблю і – тебе по шиї, але шабля лише задзвенить, бо свого господаря не буде рубати. А якщо ви будете розщипатися, то нехай він кидає тебе першим, інакше ти охлянеш раніше.

Так і було. Зайшли вони у стайню, де спав Зелений витязь. Хлопець обміняв шаблі, обміняв коней і ліг біля Зеленого витязя. Штовхнув його три рази.

Витязь скочив на ноги, схопив шаблю – і хлопця по шиї... Але шабля задзвеніла. Розсердився і ще сильніше вдарив – раз, другий раз і третій раз. Але шабля хлопця не рубала.

– Тьху, щоб ти пропав! Чи ти чиста, чи нечиста сила?

– Я чиста душа... – підхопився хлопець.

Витязь подивився – шаблі і рушниці в них однакові.

– Чи будемо цимборами (побратимами)?

– Будемо.

І почали пити вино бочками. А коли були вже напідпитку, Зелений витязь каже:

– Ходімо на вечорниці. Є тут три дівчини, три сестри. Старша моя, середуща – іншого молодого принца, а молодша ще не має пари і буде твоя. Правда, якщо її не захочеш, візьми середущу.

Посідали на коней і їдуть, їдуть до тих дівчат, яких колись принц звільнив від батька – Поганина. Але Зелений витязь про все це не знав.

Як приїхали і стали перед їх палацом, сестри збігли вниз і впізнали обох легінів. Усі три найперше підбігли до принца, а молодша обняла його і поцілувала. Взяли його під руки й повели до світлиці.

А Зелений витязь сидів на коні й сердито дивився. Дівчата повернулися за ним і повели його в кімнату.

Почали гоститися. Коли всі наїлися і напилися, то дівчата почали гусяти, а два витязі – співати...

Та Зелений витязь усе п'є та п'є. Коли геть сп'янів, то почав різати зубами.

– Може, в тебе, цімборо, оскомина, що ти зубами ріжеш?

– Не оскомина в мене. Я ріжу зубами, бо ми два без крові не розминемося...

– Чому?

– Я був у цьому домі раніше за тебе, а дівчата найперше прибігли до тебе і повели в кімнату. Чому?

– Чому? Спитай їх.

Але він не питає, лише зубами ріже:

– Хочеш битися шаблями чи розщипатися?

– Як ти сам бажаєш.

– Будемо розщипатися!..

Коли вони стисли один одного під руки, Зелений витязь каже:

– Ну, кидай!

– Кидай ти, бо ти затіяв бійку.

І Зелений витязь кинув принцом до коліна в землю. Але той відхопився і кинув ним до пояса. Витязь натужився і кинув принцом до плечей. Принц вирвався і кинув ним до шиї, а тоді махнув шаблею і відтяв йому голову... Старші сестри заплакали, а молодша каже:

– Чого плачете? Зелений витязь винен сам. Розсердився, чому ми наперед завели в кімнату принца, а не його, і не хотів слухати – чому...

А хлопець сказав:

– Зелений витязь був у вас раніше за мене, то чому вас не звільнив? Не я, а він затіяв битку. Я мусив відрубати йому голову, бо інакше він мені би відрубав.

– Та ми плачемо, що два найсильніші витязі не могли жити в мирі.

Поховали витязя, і хлопець питає:

– Сестри, хочете їхати зі мною чи залишаєтеся тут?

– З тобою, з тобою! Ти нас звільнив, і будемо з тобою!

Принц дістав золотий прутик, вдарив ним із трьох боків по палацові і загадав, щоб той палац став яблуком. Золоте яблуко поклав собі в кишеню, і приготувалися в далеку дорогу: на одного коня сів принц із нареченою, на другого – її старші сестри. Коні піднялися під хмари й полетіли. Летіли день, тиждень, два тижні й прилетіли до його країни.

Принц старшу сестру видав заміж за бабиного внука, що з ним учився в школі, і подарував йому свою державу. Середущу сестру віддав за сусіднього короля. Сам узяв молодшу, що була йому суджена, і лишив собі країну Зеленого витязя і дівочку.

Мати й батько жили з ним щасливо, доки не повмирали.

А казка – небилеця, та най нашим ворогам лисіє потилиця.

Я сів на потак – порохуйте, чи не так.

На Чорну Полонину

Жив раз преславний цар. Він славився багатством і сильною державою, але найбільше – своїми синами. Виховав таких трьох хлопців, що рівних їм ніде не було. Хлопці росли у дисципліні: кожне слово нянька було для них законом. Цар і його сини дуже любили полювати.

Все їх життя минало на влогах. Знали всі ліси, всяку звірину. Хоч і велика була їх держава, та в кожній закутині вони вже полювали.

Айбо в одному краї стояла висока-висока гора, вкрита по боках лісом. Верх її називався Чорною Полониною.

Тут ще нога людини не ступала. І сам цар сюди не піднімався.

– Няньку, підемо раз на Чорну Полонину! – просили сини.

– Доки я живу й після моєї смерті не смієте туди йти!

– Чому?

– Не питайте. Я не дозволяю!

Минув якийсь час, і хлопці знову почали просити. Цар ще грізніше наказав іти на полонину.

Царевичів дуже зацікавило, що там може бути? Але за життя свого нянька не наслідувалися йти, аби подивитися.

Минав рік за роком. Помер старий цар. Поховали хлопці свого батька. Та як вернулися додому, не сіли порадитись, як вести державу, а одразу рушили на Чорну Полонину.

Перші дні не бачили нічого особливого. Бродили день і ніч лісами, але ніде ніякої звірки. Ніби все тут вимерло.

Змучились, дурно ходячи, і посідали відпочити. Старший каже:

– Браття, розійдемося у три боки, так більше побачимо. Але далеко не ходім, аби було чути, як хто з нас гукатиме.

Почали розлучатися.

– На всіляку дурницю не пускайте стріли, – наказав братам старший. – Як хто вистрілить пусто, дістане три ляпаси.

На тому й розійшлися.

Старший пішов прямо, середущий – ліворуч, а менший – праворуч. Ідуть, ідуть... Нічого не бачать: ні звірки, ні птаха.

Було далеко пополудню, коли менший нараз втямив на дереві білку.

– Се не дурниця, – думає собі, – застрілю її.

Натяг лука й – раз! Але не потрапив, стріла лиш відірвала шматок кори на дереві.

Почули брати, збіглися.

– Що ти підстрелив? – запитує старший.

– Нич. Хотів потрапити у білку, та втекла.

– Як так, то – на! – і такі три ляпаси дав меншому братові, аж лице у того загорілося.

А середущий такі самі ляпаси втяв з другого боку.

Продовжують полювати далі.

Прикро наймолодшому. Зняв із стріли шматок кори й заховав у торбу. Не відійшов і на відстань пострілу, дивиться – на камені орел!

Ой та сього вже треба вбити...

Наладив стрілу, пустив, та знову не влучив. Стріла лиш відлупила шматок кременю.

Прибігли брати.

– Що ти підстрелив? – запитує старший.

– Нич.

Знову відлічили меншому по три ляпаси й вернулися кожний на своє місце. Наймолодший повитирав сльози, а відломок кременю поклав у торбину.

Дуже йому жаль, але йде далі. Бачить – летить ворон й у дзьобі щось світиться.

– Ба, що то?

Натяг лука і вистрелив у ворона. Птах упав йому під ноги. Дивиться хлопець – а у дзьобі криця.

Прибігли брати і втретє надавали ляпасів. Тоді старший каже:

– Будемо йти в'єдно (вкупі), бо сей дурень усі свої стріли на дурниці випустить.

Рушили далі, а молодший сховав крицю в торбу.

Йдуть лісом усі троє й вийшли на галявину, а впоперек неї тікає серна. Пустили стріли і вбили серну.

– Браття, – говорить старший, – будемо вечеряти. Дивіться: колодязь. Там сядемо й приготуємо на вечерю м'ясо.

Потягли серну, а той колодязь незвичайний – з міді й шатро при ньому мідяне.

Оббілували забиту серну, зробили рожни і хочуть пекти. Але тільки зібралися розвести вогонь – нема чим підпалити! Мусять голодні лягати спати... Айбо молодший каже:

– Браття, ось ви добре дали мені по писку. Я розкладу-таки вогонь, але якщо ви згодні дістати ті ляпаси подвійно!

– Згодні...

Молодшому братові сього було доста, бо він був добрий хлопець.

– Ні, не підніму на вас руку. Я вам і так розкладу вогонь.

Взяв зі своєї торби кору, уламок кременю і крицю. Закресав і через якусь хвилину вже горіло вогнище.

Спекли м'ясо, наїлися, напилися з колодязя води й лягли в мідне шатро. Перед сном старший каже:

– Браття, спіть спокійно, я буду сторожити, щоб не погас вогонь.

Брати заснули, а старший не спить.

До півночі в лісі була тиша. А опівночі одразу задув вихорище, аж лісом колише. Знялася страшна буря. Біля колодязя спустився семиголовий змії і просто – на царевича. Пороззявляв пащі, полум'ям все спереду себе палить.

Старший схопив шаблю і – на змія! Почалася боротьба. Хлопець геть охляв, але зрубав усі голови дракона. Коли відтяв сьому – так ослаб, аж сів. Тоді лиш отямився, як вогонь почав гаснути, бо кров змія заливала ватру. Ледве устиг вихопити одну головешку. Як брати повставали й знову пекли м'ясо, розповів їм, що уночі сталося.

Поснідали і рушили далі. Надвечір знову зустрілися коло мідного колодязя. Наносили дров, роздмухали вогонь і повечеряли.

– Тепер моя черга сторожити, – говорить середущий.;

Проходжується довкола вогню, приглядається, слухає. Раз лиш коло півночі задув вихорище, зчинилася буря й чотирнадцятиголовий Змії спустився до колодязя. Побачив багаття і просто – на хлопця! Палить його полум'ям. Царевич шаблею рубає сперед себе... Насилу переміг. Доки відтяв чотирнадцяту голову, кров майже що залляла вогонь – ледве встиг вихопити головешку й роздмухати ватру.

Рано брати повставали, й середущий розповів усе, як уночі боровся із змієм.

Знову йдуть на полювання. Ходили-блукали, щось там і підстрілили, а на вечір сіли коло мідного колодязя.

– Но, ще одну ніч переночуємо, а потім рушаємо далі.

Повечеряли.

– Тепер моя черга сторожити, – говорить молодший.

– Міркуй! – наказують йому. – Аж прилетить шаркань, а то напевно прилетить! Не соромся і пробуди нас. Ти ще молодий, приклич нас на поміч.

З тим полягали і поснули. А десь коло півночі вихопився ще сильніший вихор – аж дерева на пні вивертає. У вихорі з хмар спустився змії з двадцять одною головою. З усіх сапає полум'я і – просто до хлопця!

– Но, тут пропадати! – думає собі хлопець, але братів не пробудив, сам б'ється зі змієм. Першим махом стяв йому дві голови, другим – уже три. Кров ллється, як з потоку. Коли чотир-

надцяту втяв, залляло вогонь. Боротьба йшла далі у потемку. І доки царевич відрубав останню, двадцять першу голову, кров досягла ліжок, де спали брати. А з вогню уже не було й сліду.

Хлопець смертельно змучився. Сів собі та й думає: брати сміятимуться з мене, як рано пробудяться, що не вберіг вогонь. За будь-яку ціну треба його розкласти. Знайшов у торбі крицю, кремінь. Та кора геть просякла кров'ю. Ватру ніяк не можна розкурити. Зажурився хлопець. Тоді поліз на високе дерево: «А може, десь увиджу вогонь?»

Виліз, дивиться, дивиться... Нараз дуже далеко втямив слабеньке світло.

«Там є вогонь, – думає, – але се так далеко, що треба йти цілий день. Але як не піду, то не дістану вогню».

Зліз із дерева й пішов на те світло, взяв із собою стрілу й шаблю. Йде, йде довгий час. Раз глянув – проти нього стоїть чоловік, якийсь чорний-чорний! Нічого не видно – лиш чорне, як тінь. І не озивається, хоче пройти мимо.

– Стій! – гукнув хлопець. – Що ти за один?

– Я Північ. Де пройду, там минає половина ночі.

– А ти б не почекав, доки я вернуся? Поспішаю до тамтого світла.

– Йо-йой, чого би ти хотів! Доки доберешся, я цілий світ обійду і другий раз тут буду.

– Хто не хоче слухати доброго прохання, того треба примусити!

Хлопець схопив Північ і потяг до дерева, там скоро здер лика, зробив ремінь і прив'язав чорного до стовбура.

– Но, тепер ти мене дочекаєшся!

Йде далі. Раз дивиться – стоїть чоловік у сірій петечині (вовняний кожушок), а поза ним нічка розступається й сіріє на ранок. Чоловік хотів пробігти мимо хлопця, але той спинив його:

– Хто ти за один?

– Я Зоря. Куди пройду – починає розвиднятися.

– Ти би тут не почекав, доки я вернуся?

– Нікого я не слухаю, у мене своя путь...

Хлопець вхопив його за комір і прив'язав до дерева. Той мече собою, але звільнитися не годен.

– Тепер уже легше, – думає собі хлопець, – бо доки вернуся, то ніч не мине.

Довго ще йшов, аж дійшов до світла. Коли втямив світло, то воно було маленьке, а тут дивиться – вогнище, цілі дуби горять! А довкола ватри двадцять чотири розбійники. Печуть м'ясо й розмовляють.

– Де ж тут вогню дістати! Як покажуся, розірвуть мене! – бідкається хлопець.

Айбо біда служить найліпшим порадином. Царевич накуб із кожушка вовни, шматок кори настромив на стрілу і обмотав вовною. Далі витяг лука й стрілив крізь вогонь. Вовна, пролітаючи через полум'я, затлілася. Хлопець хотів обійти багаття, взяти запалену стрілу, але його побачили. Посхоплювалися й одразу схопили. Привели до вогню і суд над ним чинять.

Царевич не знав злодіїв, але вони його впізнали, бо не раз підбиралися до царської каси.

– Спалимо його живим!

– Настромимо на рожен!

– Повісимо на дереві!

Скільки їх було, кожний інакшу смерть вигадував. Почали сваритися. Тоді встав їхній ватажок і каже:

– Не спалимо його, не настромимо на рожен, не повісимо на дереві. Всі ми його знаємо як доброго стрільця і скористаємося з нього... – А злодії аж роти пороззявляли, так слухали отамана. – Чи знаєте, чому не можемо викрасти скарбницю од сусіднього царя? Бо на його палаці сидить когут і піє, коли наближається якась небезпека, і військо поспішає цареві на поміч. Царевич піде з нами й застрелить когута. А далі буде видно, що чинити. Чи пристаєш на се?

– Най буде по-вашому, – мусив погодитися хлопець.

Приготував собі стрілу. Розбійники привели його до царського палацу. Спинилися й кажуть:

– Іди вперед один, бо якщо і ми підемо далі, когут закукурає.

Хлопець наблизився до муру, а коли був уже коло вежі, де стояв когут, натяг лука і стрілив.

Тоді прибігли злодії. Підсадили хлопця на високий мур і кинули йому кінець мотуза, аби і їх тягнув.

Хлопець витяг одного розбійника, а як спускав на другий бік, відтяв йому голову й кинув у царський двір.

Так учинив і з іншими. Всіх зарубав і покидав під мур. Тоді спустився й зайшов до палацу. Відчинив двері у світлицю – там сторожі сплять.

Ані душі: ніякої варти. Заглянув до спальні – цар, цариця на постелях – мабуть, гарматою їх не добудитися. Пройшов до дальшої кімнати – сплять три царські дочки. У кожній з них край голови запалена свічка.

Що тут робити? Хлопцеві багатство не потрібне. Аби дати про себе чимось знати, подумав переставити свічки дівчатам до ніг. Дві переніс, а коли торкнувся до свічечки найменшої царівни, дівчина прокинулася.

– Хто ти за один? Як ти сюди потрапив?

Він – палець на уста, аби сестер не пробудила. Тоді царівна встала, взяла його за руку й повела до іншої кімнати. Хлопець розповів їй про свою пригоду, сказав, що вбив під муrom двадцять чотири розбійники.

– Йой! – скрикнула дівчина. – Та се тоті злодії, що вже давно хотіли обікрасти й порізати нас. За се тобі нянько дасть багато!

– Не треба мені ніяких дарунків, лиш будь мені за жінку...

– Я буду твоєю, – й дала йому перстень з власної руки.

Хлопець тоді каже:

– Тепер я піду по братів, а ти доти мовчи...

Перед тим, як перелізти мур, у кожного злодія відрізав кінчик носа, зав'язав у хусточку, сховав у кишеню й аж тоді побіг у ліс. По дорозі прихопив головню із ватри розбійників.

Коли добіг до Зорі та Півночі, відв'язав їх і пустив на волю:

– Но, тепер ідіть своєю дорогою!

А ті, ніби їм хто очі виколов, почали тікати навмання. Хлопець ледве устигав за ними.

Як пройшли повз шатро, відразу зазоріло. Молодший царевич швидко розклав вогонь і, коли брати попрочидалися, вже горіла ватра.

– Йой, яка ніч була довжелезна!

– Довга, довга, – засміявся хлопець, – склалися тут в'єдно аж три ночі.

І розповів їм про свої пригоди – як вбив страшного змія, як поспішив шукати вогню, як прив'язав до дерев Північ і Зорю, як знищив двадцять чотири розбійники – розказав усе чисто!

Але вернімося лише до царської палати! Що там сталося? Коли розвиднялося, командир сторожі знайшов під стіною двадцять чотири розбійники. Одразу пізнав їх і шаблею відтяв кожному носа.

Вдень командир доповів цареві, що він убив злодіїв. Цар дуже зрадів:

– Проси, що лиш хочеш, все дам у нагороду!

– Хочу вашу наймолодшу доньку взяти собі за жінку.

І цар пообіцяв. Де би не віддав доньку за такого витязя!?

Покликав цар молодшу дочку:.

– Но, доню моя дорога, лагодься на своє весілля.

– Та за кого, няню, мене віддаєте?

– За чоловіка, котрий нам урятував життя і зберіг скарбницю. Він повбивав двадцять чотири розбійники.

– Добре, я за такого піду дуже радо.

У царському палаці готується велика гостина. Молода весела. Але коли побачила свого нареченого, начальника сторожі, впала на землю й заплакала.

– За сього я не хочу!..

Потім схопилася і втікла, лишила нареченого. Цар – за нею:

– Доню, та що сталося? Ти ж була весела, чому тепер плачеш?

Дівчина розповіла.

Тоді цар негайно послав гінців у ліс.

– Як побачите трьох хлопців, кличте їх на весілля!

Гості й не розходяться. А командирові сторожі така слава, що на дванадцяти подушках його посадили й довкола нього гостяться, співають... .

Гінці швидко знайшли трьох братів і кличуть на весілля.

– За кого ж віддається молодша царівна?

– За того, хто вбив уночі двадцять чотири розбійники.

Хлопці посідали на коней і не стали доти, доки не прискакали до палацу.

Коли вони ступили на першу його сходинку, з-під командира висунулася вже одна подушка. Стали на другу сходинку – вибилася друга... . А коли ступили на дванадцятку, з-під нареченого упала остання подушка і він перевернувся разом зі стільцем... .

Царівна, як побачила молодшого з братів, то радісно скрикнула:

– Се мій молодий!

Командир сторожі сердито сказав:

– Неправда, що він повбивав розбійників!

– Доведи, що неправда!

Той нараз показує відрізані носи.

Тоді й хлопець вийняв свої докази. Люди перевірили й одразу підтвердили, що він має правду, бо у нього – кінчики розбійничих носів.

– Але й сього ще мало! – вигукує царівна. – Най командир сторожі покаже мій перстень.

А персня в того не було. Перстень мав царевич.

Цар наказав обманщика повісити, а весілля справив усім трьом: молодша вийшла за молодшого з братів, середуца – за середуцого, а старша – за старшого.

І казці кінець.

Королевич Мирко

Раз у дуже далекому краї жив собі король. У нього були три сини, красні хлопці, як дуби. Лиш дивитися на них!

Тішився король із своїх синів, але й журився, бо все думав, котрому із них передасть корону.

Спершу хотів проголосити наслідником старшого, бо за законом так і мало бути. Далі подумав, що най буде королем найменший, Мирко, бо він наймудріший. А потім йому забаглося передати державу середуцому.

Та дарма було королеві сушити собі голову, бо на його державу напав цар-песиголовець із величезним військом. Дикі песиголовці перебили воїнів, спустошили країну, а білу челядь і дітей забрали у полон.

У цій страшній війні й сам король загинув. Врятувалися лише його сини, бо вони мечами прорубали собі вихід крізь вороже військо й поховалися у лісі. Правда, коні під ними попадали постріляні, але хлопці живі, здорові zostалися.

Заходили все глибше і глибше у ліс, а як уже не могли йти, бо їх застала ніч, посідали на траву й послули. Коли пробудилися, сонце вже було високо. Вони почали радитися, що тепер робити. Лишилися самі – ні няня, ні мами, ні домівства, ні держави.

Дорадилися, що йдуть далі лісом. Пішли і натрапили на стару дорогу. А лісові кінця-краю не видно. Все дикіший, густіший, страшніший.

Аж ось дійшли на таке розпуття, де дорога розходилася на три боки. Посідали собі, відпочили, і старший брат сказав:

– Тут треба розлучитися, бо інакше не вийдемо з лісу.

Вирішили, що старший піде правою дорогою, середущий – середньою, а найменший – лівою. Тут, на розпутті, стояв старий дуб, набагато вищий від усіх дерев у лісі. Старший брат глянув на дуба:

– Давайте ваші білявчата (хустинки)!

Узяв від них хусточки, виліз на самий верх і там прив'язав.

– Браття, будемо блудити по білому світу, та хто із нас зостанеться живий, най усе подивиться на дуба. Чия хусточка буде біла, той живий і здоровий. А чия буде у кров'яній барві – той потрапив у біду, і тому треба спішити на поміч.

Розлучилися брати і рушили кожний своєю дорогою. Як блудили старші, не будемо тепер говорити. Розкажемо, що сталося з найменшим.

Мирко довго йшов через ліс і вийшов на галявину. А серед галявини стояв замок, де не було живої душі. Але хтось недавно був, бо все стоїть в порядку, на своєму місці. Блудячи по палацу, трапив Мирко і до їдальні, де на широкому столі лежала всяка добра їжа й напої. Полічив Мирко тарілки – обід на дев'ятьох, але якісь завеликі порції.

Чується, що страви парують, а ніде нікого. Почекав, обдивився й сів собі до столу. Наївся, напився. Побачив постелі – і їх було дев'ять – та й ліг собі трохи відпочити.

Та не встиг полежати, бо надворі щось так згриміло, аж мури затряслися. Схопився Мирко, побіг до вікна, дивиться – коло брами стоять дев'ять розбійників. Старший з них ударив ногою у ворота, і залізна брама відразу розчинилася.

Розбійники вступили у двір, рушили до палацу. Тепер Мирко зрозумів, у чий замок потрапив. Але вже ніколи тікати. А куди сховатися? Шмигнув під постіль, притаївся.

Старший завітрав тут чужу людину і закричав:

– Браття, хтось є в нашому палаці!

– Правда... Хтось тут мусить бути, вже й до їжі брався, – закричали й інші.

Глянули під постіль і побачили Мирка:

– Ану, вилазь! – заревіли. – Як ти смів сюди зайти?!

Витягли хлопця й одразу впізнали, бо й вони допомагали песиголовцям у війні й запам'ятали, як Мирко рубав ворогів шаблею.

– Настав твій кінець! – сказав старший розбійник, витяг шаблю й нараз відрубав йому голову.

Посікли Мирка на кавалки і через вікно викинули на двір.

Сіли розбійники до столу, їли-пили, бенкетували до пізньої ночі, а тоді полягали. Спали, доки сонце не загірло на пупець. Тоді пробудилися, поснідали й знову – на розбій.

Коли настала тиша, з корчів вилізла гадина з дівочою головою, притяглася до місця, де лежав порубаний Мирко, склала тіло докупи й помастила живлющою водою. Хлопець одразу ожив і зробився в десять разів сильнішим і гарнішим. У ту ж мить на дівці гадиняча шкіра облупилася до попідплеч. З'явилися у неї і руки. Та доки хлопець роздивлявся, нікому було й подякувати – дівка втекла у корчі, щоб її ніхто не побачив.

Зайшов Мирко до палацу, наївся, напився й чекає розбійників, щоб з ними поборотися. А вони вернулися уже понадвечір. Побачили хлопця і – здивовано:

– Воскрес той, котрого порубали ми! Ану до нього!

Почалася бійка. Розбійників дев'ять, а Мирко один. Обступили його зі всіх боків і кінець кінцем забили. Посіченого на шматочки викинули через вікно на двір.

Їли, пили, гуляли й полягали спати. Вранці знову зібралися з дому. Коли настала тиша, гадина-дівка витяглася з корча, поскладала порубане тіло, помастила живлющою водою, й Мирко ожив у десять разів сильніший і кращий.

Дівка сховалася в траву, а гадиняча шкіра з неї облупилася уже до колін.

Гей, а Мирко ледве дочекався вечора, аби зіткнутись з ворогами. Увечері вернулися розбійники, і знову почалася страшна бійка. Мирко сміливо нападав, чотирьох поранив, але й цього разу перемогли його. Порубали і через вікно викинули на двір. А самі, як звичайно, їли, пили, гуляли й полягали спати.

Коли рано розбійники пішли собі геть, дівка-гадина знову збрала Миркове посічене тіло, красно його склала, помастила живлющою водою, і хлопець ожив. І тої ж хвилини гадиняча шкіра з дівки зовсім спала, й вона стала такою красунею, якої Мирко ніколи не бачив. Тепер уже не ховалася від нього, підійшла і каже:

– Чудуєшся? Та не чудуйся, я тобі все розповім. Не завжди я гадиною повзала. Колись була чистою душею. Мій батько правив державою, та оці розбійники напали на нас, моїх родичів повбивали, а палац спалили. Мене служниця заклала: аби доти совалася по землі, доки комусь тричі життя не збережу. Я тебе вже тричі воскресила. Ти тепер сильніший від розбійників і маєш перемогти їх. А як ні – обоє помремо, бо я тебе не лишу.

Зрадів Мирко. Завів дівчину до палацу. Наїлися, напилися і радяться, що мають робити.

Хлопець надумав боротися не лише силою, а й хитрістю. Замкнув залізну браму, міцно стис у руці шаблю і чекає.

Розбійники здалеку побачили, що Мирко не сам, а з дівчиною.

– Погляньте, – сказав старший, – хто легіня воскресив! Тота панна, котра зосталася жива, коли ми повбивали її батька й матір і знищили їх державу. Але тепер уже не врятується!

І кинув булавою із такою силою, що глибоко зарилася в землю.

– Ходіть ближче, ходіть! – гукнув хлопець.

Вхопив булаву, жбурнув межі велетнів-розбійників й одним махом убив чотирьох, бо булава важила мало що не тонну.

Гей, розсердився старший велетень. Схопив булаву і так нею гримнув у залізну браму, що пробив діру: один чоловік спокійно міг пролізти.

Мирко прискочив до воріт і, коли крізь дірку ліз розбійник, шаблею відтяв йому голову. Так по черзі усіх порубав. Старший крізь дірку не поліз, а перескочив через браму. Але й Мирко не ловив гав – відтяв голову й старшому.

Так Мирко знищив усіх дев'яток. Дівчина радісно прибігла до нього, обняла й каже:

– Тепер ми до смерті лишимося вкупі!

– Так і буде...

Зайшли у палац, а там – що лиш їм душа забагла! Всього доста.

Веселилися, гуляли. І час минав швидко, як вода тече.

Але настав край і веселому життю. Це сталося так. Проходжувалися якомсь у саду. Нараз Мирко став як стовп, дивиться на одне місце.

– Що з тобою? Чому зажурився? – питає дівчина зі страхом. – Може, ти вже мене розлюбив?

– Люблю тебе й задоволений усім, лише журюся, бо мушу тебе залишити.

– Ой, чому мусиш мене залишати? – перелякалася вона.

– Глянь туди далеко... Чи видиш те дуже високе дерево?

– Виджу, виджу...

– А на його верхівці чи видиш три хусточки?

– Виджу... Дві з них червоної барви, а одна біленька.

– То знай: оті криваві означають, що мої брати в біді, а біла хусточка моя. І їх були білі, а тепер червоні... Межи нами є така угода: якщо хто потрапить у бідку, треба поспішати йому на допомогу. Криваві білявчата кличуть мене на поміч братам!

Дівчина трохи заспокоїлась:

– Якщо межи вами є така угода, я тебе не спиняю.

Тоді Мирко приготував на дорогу їжу. Взяв із собою й пса – адже кожний із братів мав коло себе цього вірного слугу, з котрим не розлучався.

Коли розлучалися, дівчина дала Миркові пляшечку із живлющою водою:

– Бережи сю пляшечку. Вона буде тобі у пригоді.

Сховав Мирко дарунок, вирушив у путь і доти не став, доки не дійшов до високого дуба. Дивиться – справді, його хустка біла, а з інших кров капає.

І зразу рушив дорогою, котрою пішов середущий брат. Йде, йде і понад вечір дійшов до того місця, де дві дороги з'єдналися й далі знову лиш одна вела.

– Ага, – думає собі, – тут путі зійшлися, тут і мої брати, напевно, зустрілися і звідси разом пішли далі. Піду і я туди.

Почало смеркатися. Мирко розклав собі вогонь, повечеряв і переночував, а рано скоро в дальшу путь. Іде, йде... А лісові кінця-краю нема. Дорога вже така вузька, що ледве її видно – не возова, а пішник (стежка).

Коло полудня натрапив на маленьку хижку. Заглянув у віконце, а хижка порожня, немає нікого, а коло хижі прив'язані пси обох братів.

– Но, – думає собі, – раз тут їхні пси, то й вони десь близько. Може, полюють. Буду їх чекати.

Мирко розклав вогонь, відрізав солонини, настромив на рожен і пече.

Поїв, напився води, а братів нема й нема. Де ж це забарилися? Нараз чує – на дубі хтось стогне:

– Йу-у-у-й, як я змерзла! Йу-у-у-й, як мені студено!

Глянув Мирко вгору, а на самому верхку сидить старе бабище й дрижить.

– Гей, бабо, як вам студено, то ходіть погрітися.

– Йу-у-у-й... боюся, що твої пси мене покусають. Але знаєш що? Я кину тобі волос, поклади його в огонь, а тоді я спокійно зійду.

– Но, дай сюди той волос, – сміється Мирко.

Баба кинула волос, і він поклав його на вогонь.

Волос згорів, і баба тої ж хвилини так, як кішка, спустилася з дуба, а пси навіть хвостом на неї не махнули, ніби закам'яніли.

Тоді стара побігла до хижі й скоро вернулася з рожном. На рожен настромила якесь паскудне жабище й хоче його пекти.

Мирко пече солонину, а баба – жабу-кропаню. Пече, пече. А раптом схопилася і лягнула Мирка по очах жабою, коли вже та розпечена була, аж з неї текло.

– Гей, стара відьмо, – розсердився Мирко, – зараз тобі кінець!

І вихопив шаблю. А шабля нараз перемінилася на дерев'яну. Баба скочила на ноги й каже:

– Кінець, настав кінець! Айбо не мені, а тобі! Ти згубив моїх дев'ятьох синів, а я двох твоїх братів. Тепер твоя черга!

Мирко кличе псів, а пси наче камінні, не рухаються.

– Біда, – думає хлопець, – ця відьма справді хоче мене стратити. Коби не ганьба, втік би. Але почувася, що й ноги вже ніби приросли до землі – не може рушитися з місця.

А баба знову побігла до хижі, взяла ножище такий, як коса, й іде до нього, говорячи:

– Молися, Мирку, бо настала твоя остання хвилина. За своїх дев'ятьох синів хоч вас трьох уколошкаю, га-га!..

І все ближче, ближче із ножищем... Вже на десять ступнів була від Мирка, як він згадав за живлющу воду.

– Ану, спробую...

Нараз витяг із кишені пляшечку і тої ж миті, коли баба підняла ножище, бризнув на псів водою. А пси всі три разом скочили на відьму, звалили на землю. Крапля живлющої води упала на шаблю, і та нараз сталася такою, як була.

– Но, тепер молися ти, стара, – прийшла твоя остання година! Говори, де поділа моїх братів?!

– Йой, Мирку. Я тобі скажу, айбо уже пізно: вчора я твоїх братів порізала. Держала їх три дні заворожених, щоб намучилися добре. А коли ти вирушив їм на допомогу, я їх знищила.

– І де ж ти їх погребла?

– Покажу, але накажи псам, щоб не чіпали мене.

Мирко відкликав псів і баба встала на ноги.

– Ходи за мною...

І повела до п'ятого дерева, де закопала Миркових братів. А пси весь час пильнують її.

– Греби землю! – наказав Мирко.

І мусила руками вигребти убитих. Мирко побризкав на братів живлющою водою, й вони нараз воскресли.

– Ой, як довго ми спали! – сказали брати.

– Ой, довго... Спали б ви до Страшного суду, коли б я сюди не потрапив.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.